

ดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ: พื้นที่ เพศ อำนาจและมายาคติ ในนวนิยายเรื่องคชาปุระและนครไอยรา¹

อรรพรรณ ฤทธิศรีธร² ปฐม หงษ์สุวรรณ³ ัญญา สังขพันธานนท์⁴

Received: October 27, 2018

Revised: January 3, 2019

Accepted: February 1, 2019

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้นำเสนอการถอดรหัสเมือง “คชาปุระ” ในนวนิยายเรื่อง “คชาปุระ” และ “นครไอยรา” บทประพันธ์ของ พงศกร ใช้แนวคิดเรื่องการวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ มีประเด็นการศึกษาดังนี้ 1) คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้บริสุทธ์ 2) คชาปุระในฐานะพื้นที่มายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง 3) คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้เป็นอื่น ผลการศึกษาพบว่า 1) พื้นที่เมืองถูกทำให้บริสุทธ์ผ่านอุปสรรคในการเข้าถึง ต้องมีวัตถุสำคัญสื่ออย่างและมีการเชื่อมโยงกับอำนาจเพศชาย 2) คชาปุระมีเฉพาะช่วงมณฑลเท่านั้น เป็นพื้นที่ที่มนุษย์จัดการธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ชาวเมืองมีวิถีชีวิตแบบพอเพียงขัดกับชนชั้นปกครอง มีนัยแสดงให้เห็นถึงมายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง 3) ด้านการทำให้เป็นอื่นพบว่า ถูกนำเสนอให้เป็นพื้นที่ที่ไม่เป็นที่ยอมรับตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยสรุปแล้ว บทความเรื่องนี้นำเสนอการชี้ให้เห็นถึงความยกย่องของกรอบคิดธรรมชาติเป็นศูนย์กลางผ่านเมืองอุดมคติเชิงนิเวศซึ่งแฝงฝังความหมายทางสังคม

คำสำคัญ: อุดมคติเชิงนิเวศ, มายาคติ, ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง, พื้นที่, อำนาจ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เรื่อง “ภาพแทนและการประกอบสร้างความจริงเรื่องธรรมชาติในนวนิยายแนวจินตนิมิตของไทย”

² หน่วยงานผู้แต่ง: หลักสูตรดุขุภักดิ์ สาขาวิชาภาษาไทย (กลุ่มวรรณคดี) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, อีเมล: orit.jasmin@gmail.com

³ หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, อีเมล: h.pathom@gmail.com

⁴ หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์, อีเมล: phaitoon.thanya@gmail.com

Ecotopia: Space, Gender, and Myth in *Khachapura and Nakorn Aiyara*⁵

Orawan Rithisrithorn⁶, Pathom Hongsuwan⁷, Thanya Sangkhaphanthanon⁸

Received: October 27, 2018

Revised: January 3, 2019

Accepted: February 1, 2019

Abstract

This article analyzes the meaning of Khachapura City in the novels *Khachapura* and *Nakorn Aiyara* by Pongsakorn who is a famous fantasy novel writer. The key theoretical approach of this article is based on ecocriticism. The article has three topics: Khachapura City as the purification of space, Khachapura City as a myth of ecocentric space and Khachapura City as a space that is other. Analysis shows that Khachapura City is the purification of space through a barrier to access; people must have four magical objects for access. Moreover, the purification of space is connected to patriarchy. Khachapura City is a myth of ecocentric of space represented by sacred elephants, and also it is a space where humans dominate nature for their own benefit. It is a representation of sufficiency which is different from the ruling class and is a representation of being one with nature, which is a sign of the myth of ecocentricity. Khachapura City as a space that is other; it is unacceptable to scientific discourse. In summary, this article reveals the uncertainty of ecocentricity as ecotopia, which is a space of social meaning.

Keywords: Ecotopia, Myth, Ecocentrism, Space, Power

⁵ This paper is part of the fulfillment of thesis for Doctor of Philosophy program in Thai at Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University “Representation and Construction of Nature in Thai Fantasy Novels”.

⁶ Affiliation: Doctor of Philosophy Program in Thai (Literature), Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, E-mail: orit.jasmin@gmail.com

⁷ Affiliation: Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, E-mail: h.pathom@gmail.com

⁸ Affiliation: Department of Thai, Faculty of Humanities, Naresuan University, E-mail: phaitoon.thanya@gmail.com

1. บทนำ

ความหวังและจินตนาการเป็นธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ มนุษย์มักจะวาดหวังสิ่งที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ ดังที่ คงฤกษ์ ไตรยวงศ์ และ ธนภาพ เตชพาวุฒิกุล (Kongrit and Thanaphat 2016, 9) กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือ “ความหวังกับจินตนาการทางมนุษยศาสตร์” ว่า ความหวังอยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่อดีต นักคิดฝั่งตะวันตกมองความหวังในมุมที่แตกต่างกันออกไป บางก็ว่าความหวังเกิดโดยธรรมชาติ บางก็ว่าความหวังกำเนิดขึ้นมาจากความเป็นเหตุผล นักวิชาการบางท่านเสนอว่าความหวังเป็นคุณธรรมที่สำคัญ บางท่านกลับมองในมุมตรงกันข้ามว่า ความหวังแสดงถึงจุดบกพร่องของมนุษย์ นักปราชญ์ชาวคริสต์เห็นว่าการหวังเป็นเสมือนของขวัญที่พระเจ้าประทานมาให้ โดยเชื่อว่าหากมนุษย์มีความหวัง พระเจ้าจะประทานสิ่งที่หวังให้แก่มนุษย์ได้ดังใจปรารถนา คงฤกษ์และธนภาพได้ยกตัวอย่างนักปราชญ์ เช่น เลสซิง (Lessing) ที่เสนอว่าความหวังในศตวรรษที่ 18 ควบคู่กับเหตุผลและเหตุผลนี้เองทำให้มนุษย์ก้าวหน้า เช่นเดียวกับ กอนดอร์เซต (Condorcet) นักประวัติศาสตร์ที่เห็นว่าการเข้าใจประสบการณ์ในอดีตและการคาดหวังถึงอนาคตช่วยนำมนุษยชาติไปสู่ความเจริญ

วรรณกรรมบางประเภทได้ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความหวังของผู้เขียนและผู้อ่าน เช่น วรรณกรรมหลักหนีนวนิยายรักพาฝัน เป็นต้น วรรณกรรมประเภทดังกล่าวมุ่งประพันธ์เพื่อหลบหนีจากความจริงในสังคมที่โหดร้ายเพื่อเข้าสู่สภาวะที่มีความสุขและชวนให้มีความหวังมากกว่า นอกจากวรรณกรรมเกี่ยวกับความรักแล้ว ยังมีวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่กำลังกำเนิดมาจากความต้องการสภาพสังคมที่ดีกว่าสภาวะที่เป็นอยู่ นอกจากนั้นอาจมีการวิพากษ์สภาพสังคมปัจจุบันแฝงอยู่ในตัวบท วรรณกรรมดังกล่าวมีโครงเรื่องที่เล่าถึงสังคมอุดมคติ โดยเรื่องแต่งที่มีชื่อเสียง เช่น อุดมรัฐ หรือ Replulic โดยเพลโต (Plato) เป็นวรรณกรรมที่ดำเนินเรื่องด้วยบทสนทนา เล่าถึงรัฐที่ตัวต้องให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อใช้ในการแบ่งแยกชนชั้น โดยคนที่มีการศึกษาสูงจะอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูง เพลโตเสนอหลักสูตรเพื่อจะกลั่นกรองคนที่จะมาเป็นปราชญ์ในสังคม เห็นได้ว่าเพลโตยึดการศึกษาเป็นสำคัญที่จะใช้ประเมินความสงบสุขของรัฐหรือสังคมต่าง ๆ

นวนิยายที่มุ่งนำเสนอสังคมอุดมคติที่มีชื่อเสียงอีกเรื่องคือ เรื่อง Utopia ของ ทอมัส มอร์ (Thomas More) นำเสนอเรื่องราวของเมืองชื่อ “ยูโทเปีย” สมบัติ จันทวงศ์ (More 1983, 1-23) ได้กล่าวถึงเรื่องราวของยูโทเปีย ไว้ในคำนำของหนังสือเล่มดังกล่าวฉบับแปลเป็นภาษาไทยว่า ยูโทเปียมีรูปแบบบทละครสนทนา ได้รับอิทธิพลหรือ “เลียนแบบ” อุดมรัฐของเพลโตมาโดยตรง ยูโทเปียนำเสนอให้เรื่องราวอยู่นอกรัฐของผู้เขียนเพื่อสะดวกต่อการวิพากษ์สังคม ลักษณะสำคัญของวรรณกรรมเรื่องยูโทเปียคือ การทำให้มีความคลุมเครือระหว่างการมีอยู่จริงหรือไม่มีอยู่ของเมืองดังกล่าว มอร์ได้นำบุคคลที่มีตัวตนจริง ๆ มาสร้างเป็นตัวละคร รวมทั้งแต่งให้ตนเองได้สนทนากับคนเหล่านั้น แต่ชื่อและสถานที่อื่น ๆ ที่มาจากภาษากรีกกลับเป็นชื่อสมมติ เช่น ชื่อเมือง “ยูโทเปีย (Utopia)” แปลว่า ไม่มีที่ไหน “นครอะมอโรต์ (Amaurot)” แปลว่า มัว ไม่แน่นอน หรือชื่อแม่น้ำว่า “อะนีเดอร์ (Anyder)” แปลว่า ปราดจากน้ำ ทำให้ผู้อ่านทราบได้ว่าสถานที่เหล่านี้ไม่มีอยู่จริง แต่ปัญหาสังคมที่มอร์ได้เล่าในเรื่องกลับเป็นปัญหาที่เราสามารถพบเจอได้ในสังคมสมัยนั้น เมื่อมาพิจารณาถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวยูโทเปียพบว่า ชาวยูโทเปียได้รับผลประโยชน์ทุกอย่างอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม การรักษาพยาบาล อาหาร แต่ที่น่าสนใจคือ ชาวเมืองไม่มีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินส่วนตัว ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ชาวเมืองทำงานวันละ 6 ชั่วโมง สมบัติได้วิพากษ์ยูโทเปียไว้ว่า สังคมยูโทเปียเป็นสังคมที่ตอบสนองความต้องการขั้นมูลฐานเท่านั้น วัตถุประสงค์ในการทำงานของชาวยูโทเปียก็เพื่อให้มีระดับสติปัญญาและจิตใจดีขึ้น ชาวยูโทเปียยังถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพในเรื่องของความเป็นส่วนตัว เพราะต้องถูกจ้องมองอยู่เสมอ สมบัติชวนให้ตั้งคำถามว่า แท้จริงแล้วทอมัส มอร์ ต้องการสื่อความประการใดบ้างผ่านสังคมยูโทเปีย

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าในนวนิยายเรื่อง “ยูโทเปีย” นำเสนอพื้นที่อุดมคติในลักษณะของสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน และระบอบการเมืองการปกครอง จากการสำรวจพบว่า มีพื้นที่อุดมคติประเภทหนึ่งที่มุ่งเน้นความพึงประสงค์ของผู้

อยู่อาศัยในด้านของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่าพื้นที่ “อุดมคติเชิงนิเวศ” หรือ Ecotopia โดยที่ธัญญา สังขพันธานนท์ (Thanya 2013, 193) ได้สรุปความหมายของพื้นที่ดังกล่าวไว้ว่า คำว่า อุดมคติเชิงนิเวศเป็นมโนทัศน์ด้านนิเวศวิทยาของนักวิชาการชาวตะวันตก เกิดจากการนำเอากรอบคิดด้านสังคมอุดมคติมาพิจารณาร่วมกับประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการสำรวจของธัญญาพบว่า งานเขียนว่าด้วยสังคมอุดมคติมักนำเสนอประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กันโดยมุ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ มโนทัศน์ของความเคารพยำเกรงธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม จากคำนิยามเรื่องพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศ ผู้วิจัยพบว่ามีความสัมพันธ์กับมายาคติ นั่นหมายถึง พื้นที่ดังกล่าวเป็นมายาคติที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ เมื่อพิจารณาแล้ว พื้นที่ที่ถูกทำให้เสมือนให้ความเคารพและเชิดชูธรรมชาติ เป็นเพียงวิธีคิดที่ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติธรรมดา แท้จริงแล้วการยกย่องธรรมชาติขึ้นมาเป็นใหญ่ นั้นมนุษย์กระทำไปเพื่อเชิดชูความสามารถของตนเองว่าสามารถจัดการดูแลธรรมชาติได้ และการเชิดชูธรรมชาติเป็นเสมือนเครื่องหมายของบุคคลในอุดมคติ หรือกล่าวได้ว่า ความต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นเครื่องหมายของคนดีนั่นเอง

ในวรรณคดีไทยปรากฏสภาพสังคมแบบอุดมคติเชิงนิเวศในฉากเมืองอุดรบุรีในไตรภูมิพิภพ ธัญญา สังขพันธานนท์ (Thanya 2013, 197-210) อธิบายว่า อุดรบุรีมีลักษณะที่แสดงให้เห็นกระบวนการทัศน์คติเชิงนิเวศแนวพุทธ ดังนี้ 1) อุดรบุรีให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การวางผังเมืองถูกออกแบบมาให้คำนึงถึงตำแหน่งที่ตั้ง นั่นคือ พื้นแผ่นดินเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทุกด้านของเมืองล้อมด้วยภูเขาทอง จึงมีแสงสว่างเรืองรองตลอดเวลา นอกจากนั้นยังเป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาและงา ภูมิทัศน์ของเมืองได้รับการออกแบบตกแต่งให้เป็นสถานที่รื่นรมย์ของชาวเมือง และมีการสร้างให้เหมือนอุทยานหรือสวนสวรรค์ ที่น่าสนใจคือ ธรรมชาติในอุดรบุรีได้รับการคัดสรรให้มีเฉพาะธรรมชาติที่อำนวยประโยชน์ให้แก่ชาวเมืองเท่านั้น ดังนั้นพืชหรือสัตว์ที่มีพิษภัยหรือก่อให้เกิดอันตรายกับมนุษย์จะไม่ปรากฏในเมือง ซึ่งขัดกับหลักระบบนิเวศ 2) อุดรบุรียังให้ความสำคัญกับการลดมลภาวะและรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ สอดคล้องกับคัมภีร์โลกบัญญัติสามด้านคือ ทวีปราบเรียบ ทวีปสะอาด และทวีปปลอดภัย ด้านทวีปราบเรียบ อุดรบุรีมีภูมิประเทศที่ปราศจากหลุมบ่อและสิ่งกีดขวางการเดินทาง ด้านทวีปสะอาด แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการรักษาความสะอาด การกำจัดขยะสิ่งปฏิกูล และด้านทวีปปลอดภัย อุดรบุรีเป็นเมืองที่ไม่มีสิ่งใดทำอันตรายชาวเมืองได้ 3) ชาวเมืองอุดรบุรียังมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียง อีกทั้งยังเป็นทวีปที่ชาวเมืองมีความสุข อาหารหลักเป็นอาหารที่ได้มาจากธรรมชาติ นอกจากนั้น ธัญญายังได้วิเคราะห์อุดรบุรีในฐานะสังคมอุดมคติเชิงนิเวศแบบพุทธ พบว่า อุดรบุรีเป็นนครแห่งธรรมหรือธรรมรัฐ ชาวเมืองดำรงอยู่ในศีลธรรม สุดท้ายธัญญาสรุปว่า อุดรบุรีไม่ได้สร้างขึ้นจากการออกแบบพื้นที่ทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ได้แสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจิตสำนึกเชิงนิเวศ หรือ ความคิดสีเขียว (Green Thinking) แต่อย่างไรก็ตามลักษณะของเมืองยังคงย้อนแย้งกับหลักการของนิเวศวิทยาสมัยใหม่ นั่นคือ อุดรบุรีปิดกั้นธรรมชาติที่อันตรายออกไป ซึ่งความจริงแล้วธรรมชาติทุกประเภทต้องดำรงอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน

ในวรรณกรรมร่วมสมัย ประเด็นสังคมอุดมคติเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากนักประพันธ์ในระดับหนึ่ง และได้รับความสนใจจากนักวิชาการทางด้านวรรณกรรม มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นเมืองอุดมคติในวรรณกรรมเช่น เช่น สติติลาถาวรชัย (Satiti 2014, 28-51) ได้เขียนบทความเรื่อง “เมืองนิมิต ของ ม.ร.ว. นิมิตมงคล นวรัตน์: ความฝันถึงโลกอันไม่ “ประเดี้ยวเพื่อประเดี้ยวพบ” ของนักอุดมคติ” เพื่อวิเคราะห์สังคมอุดมคติที่ปรากฏในเรื่อง ผู้วิจัยเสนอว่า ลักษณะของเมืองอุดมคติดังกล่าวเป็นการพยายามสร้างอุดมคติที่เสถียรภายใต้การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือความพยายามทำให้ความเป็นอุดมคติอยู่คงทนถาวรมีความเป็นไปได้ยาก เพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนั้น สุภิสรา เพียรสว่างชัย (Supisara 2017, 274-301) ได้วิเคราะห์ประเด็นสังคมอุดมคติในนวนิยายเรื่อง “สวนหลังบ้าน” ในบทความชื่อ “สวนหลังบ้าน: การเยียวยาของธรรมชาติและเทคโนโลยีในฐานะตัวร้าย” บทความเรื่องนี้

ชี้ให้เห็นว่า “สวนหลังบ้าน” เป็นพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศที่มีแนวคิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็นำเสนอว่าความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีไม่สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ ผู้เขียนบทความเสนอว่าธรรมชาติกับเทคโนโลยีเป็นคู่ตรงข้ามที่แบ่งแยกกันอย่างชัดเจน เห็นได้ในตอนท้ายเรื่องที่เทคโนโลยีได้ทำลายธรรมชาติลง ผู้เขียนตั้งคำถามเกี่ยวกับวาทกรรมการอนุรักษ์ว่า การอนุรักษ์นั้นเป็นไปเพื่อใคร

จากตัวอย่างงานศึกษาเกี่ยวกับประเด็นความเป็นอุดมคติข้างต้นนั้นเห็นได้ว่า ลักษณะสังคมที่สมบูรณ์แบบตามที่เสนอในตัวบทนั้นเป็นคุณสมบัติที่ย้อนแย้งกันในตนเอง กล่าวคือเมืองที่เป็นอุดมคติได้เคลือบแฝงอำนาจและความเป็นการเมืองบางประการด้วยกันทั้งสิ้น การวิเคราะห์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกนวนิยายร่วมสมัยเป็นข้อมูลตัวบท คำถามที่น่าสนใจคือ เหตุใดนวนิยายจึงกลายเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ตั้งคำถามเกี่ยวกับการสร้างพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศขึ้นมา จากข้อสังเกตพบว่า นวนิยายเป็นสื่อของชนชั้นกลาง ซึ่งผู้เขียนและกลุ่มผู้อ่านก็อาจจะอยู่ในกลุ่มดังกล่าว ดังนั้นในฐานะของวาทกรรมแบบชนชั้นกลางนี้เอง จึงกลายเป็นพื้นที่หรือระบบภาษาที่คนกลุ่มนี้ใช้เป็นภาพสะท้อนตัวตน (Self-Reflexivity) ของตนเองได้อย่างเข้มข้น

นวนิยายไทยที่มีการนำเสนอสังคมอุดมคติเชิงนิเวศซึ่งมีความน่าสนใจในการนำมาวิเคราะห์ คือ “คชาปุระ” และภาคต่อคือ “นครไอยรา” บทประพันธ์ของ พงศกร นวนิยายเรื่อง “คชาปุระ” ตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2552 ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2555 ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2557 ส่วนเรื่อง “นครไอยรา” ตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2552 ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2554 เล่าเรื่องราวการออกเดินทางเพื่อตามหาเมืองคชาปุระ เมืองในอุดมคติที่มีการรักษาสีงแวดล้อมอย่างประณีตซึ่งกันและกัน อีกทั้งคนและสัตว์ยังมีสิทธิเท่าเทียมกันอีกด้วย และหากใครเดินทางไปได้ก็จะพบกับวิธีการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติสุข และอาจนำแนวทางการรักษาสีงแวดล้อมของคชาปุระมาปรับใช้ในโลกจริง ๆ ได้ แต่ก่อนจะไปได้นั้นต้องมีของสำคัญสี่อย่าง ได้แก่ ภูษชวารี อุบลมาลี มณีนาครสวาทและอากาศไอยรา วัตถุดังกล่าวนั้นเป็นเสมือนรหัสที่คณะสำรวจต้องตีความว่าหมายถึงสิ่งใด เช่น อะไรคือ ภูษชวารี อุบลมาลีคือช้างเชือกใด เป็นต้น เมื่อคณะเดินทางเตรียมความพร้อมแล้ว ก็ได้ออกเดินทางไป เรื่องราวดำเนินต่อไปในนวนิยายภาคต่อเรื่อง “นครไอยรา” คชาปุระ เป็นเมืองที่มีในบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ว่า เคยเป็นมหาอาณาจักรหนึ่งในอุษาคเนย์ เมื่อเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนโลกขยับตัวครั้งใหญ่ทำให้มหานครใหญ่ ๆ จมหายไปใต้มหาสมุทร รวมถึงคชาปุระด้วยที่เคลื่อนตัวออกจากแหลมทอง กลายเป็นเกาะที่ตัดขาดจากโลกภายนอก เมื่อคณะเดินทางมาถึงคชาปุระแล้ว ก็ได้รับการต้อนรับและการช่วยเหลือจากชาวคชาปุระเป็นอย่างดี เมื่อได้เวลาสมควรพวกเขาถึงเวลาต้องกลับสู่โลกปัจจุบัน แต่กฎของคชาปุระระบุไว้ว่าใครที่เข้ามาจะไม่สามารถกลับออกไปได้ แต่เมื่อพิจารณาแล้ว เจ้าหญิงอัยชาดารี เจ้าหญิงแห่งคชาปุระเห็นว่าคนที่เหลือนั้นล้วนแล้วแต่มาดี ไม่ได้มาด้วยเหตุร้ายจึงมีข้อยกเว้นให้กลับไปได้ จึงให้ตมน้ำวิเศษเพื่อให้กลับไปและพอตื่นขึ้นจะได้กลับสู่โลกปัจจุบันแต่จะลืมเรื่องราวทั้งหมด

จากการอ่านนวนิยายต่อเนื่องเรื่อง “คชาปุระ” และ “นครไอยรา” พบว่า ลักษณะของดินแดนคชาปุระมีสภาพเมืองที่ได้รับอิทธิพลมาจากเมืองอูตรกุฑทวีปพอสมควร นอกจากนั้นยังมีข้อสังเกตว่า กระบวนการนำเสนอพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศมีนัยการกีดกันธรรมชาติและสถาปนาเผ่าพันธุ์มนุษย์ให้อยู่ในฐานะผู้ครอบครองธรรมชาติ ประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาคือความหมายของพื้นที่เมืองคชาปุระ ซึ่งสามารถถอดรหัสได้ 3 ความหมายใหญ่ ๆ ได้แก่ คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้บริสุทธิ์ คชาปุระในฐานะพื้นที่มายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง และคชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้เป็นอื่น การศึกษาประเด็นเรื่องพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศได้ทำให้เห็นถึงความหมายต่าง ๆ ที่กดทับอยู่บนมายาคติแห่งธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร (Chairat 2011, 171-174) อธิบายว่า ในการศึกษาเรื่องพื้นที่ได้ให้ความสนใจกับพื้นที่ 2 ประเภท ได้แก่ พื้นที่เมือง และพื้นที่ธรรมชาติ การศึกษาดังกล่าวแยกออกเป็น 3 กระแส ได้แก่ กระแสแรก การศึกษาประเภทภูมิศาสตร์การเมือง ภูมิศาสตร์มนุษย์ หรือภูมิรัฐศาสตร์ การศึกษาในกระแสแรกยังคงวนเวียนถึงการมุ่งวิเคราะห์ในเชิงรัฐศาสตร์กระแสหลักที่ศึกษาถึงรัฐ-ชาติ อาณาเขต อำนาจอธิปไตย การเมืองระหว่างประเทศ เป็นต้น ประเด็นที่น่าสนใจคือเมื่อมีการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองในยุคใหม่ ผู้ศึกษาได้ให้ความสนใจกับการสร้างอัตลักษณ์ หรือการสร้างอัตลักษณ์ประจำ

ชาติ (National Identity) เป็นการมุ่งสนใจศึกษาการสร้างอัตลักษณ์บนฐานของเชื้อชาติ ภูมิภาคและศาสนา กระแสที่สอง มุ่งสนใจศึกษากระบวนการ ขั้นตอน รายละเอียดของการสร้างพื้นที่ขึ้นมา หรือการศึกษาพื้นที่ในฐานะเป็นผู้กระทำ สร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับคนในสังคม กระแสที่สาม เป็นการมองพื้นที่ในฐานะประดิษฐกรรมของกระบวนการนำเสนอ เป็นการมองพื้นที่ในฐานะตัวบทชนิดหนึ่ง

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะพิจารณาพื้นที่เมือง “คชาปุระ” ในฐานะตัวบททางวัฒนธรรมและมุ่งถอดรหัสนัยความเป็นอุดมคติเชิงนิเวศ ลิซ่า การ์โฟรีท (Garforth 2006, 9) กล่าวว่า ความเป็นอุดมคติเชิงนิเวศสามารถอธิบายได้ภายใต้ 3 กรอบแนวคิด ได้แก่ แนวคิดธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง (Ecocentrism) ความพอเพียง (Sufficiency) และการเติมเต็ม (Embeddedness) แนวคิดธรรมชาติเป็นศูนย์กลางเป็นแนวคิดที่ผลักดันมนุษย์ออกไปจากตำแหน่งศูนย์กลางขององค์ความรู้และคุณค่า เอกลักษณ์และระบบของธรรมชาติคือแก่นแท้ของข้อตกลงที่มีมากกว่าคุณค่า และความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติและความรู้เข้าแทนที่สาระสำคัญของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด ประกอบด้วย มนุษย์ องค์กรประธาน (Subjects) และสังคม เป็นความเข้าใจที่ไม่อยู่ในกรอบของความปกติแต่ประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่หลากหลาย ด้านแนวคิดเรื่องความพอเพียง คือจิตสำนึกของอุดมการณ์สมัยใหม่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีและเป็นกระบวนการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการอยู่บนการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโดยการไม่เอาเปรียบและปล้นชิงธรรมชาติ แก่นแท้ของพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศปฏิเสธหลักของความมีมากเกินไปและเชื่อมโยงกับปรัชญาความพอเพียง ความเป็นอยู่ที่ดี และการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวจะไม่ค้นหาในความเป็นข้อเท็จจริงหรือความเป็นรูปธรรมแต่จะกระทำในรูปแบบของจิตวิญญาณ วัฒนธรรม และการเติบโตทางปัญญา ในการสื่อสารและเชื่อมโยงกับสิ่งต่าง ๆ และการหลงใหลและรุ่งเรืองกับโลกของธรรมชาติ ด้านการเติมเต็ม ชาวเมืองอุดมคติเชิงนิเวศเห็นว่าสังคมสมัยใหม่แยกตัวและเหินห่างจากธรรมชาติทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม กรอบคิดแบบธรรมชาตินิยมทำให้เห็นถึงการใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทั้งที่เกี่ยวกับโลกใบนี้และการเข้าใจและการมีจริยธรรมต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหมด ดังนั้นความเป็นอุดมคติเชิงนิเวศจึงสำคัญกับสภาพสังคมเชิงอนุรักษ์และการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ

2. แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศ: แนวทางการศึกษาพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศ

การศึกษาค้นคว้านี้ใช้แนวคิดหลักคือ การวิจารณ์เชิงนิเวศ มีการใช้คำว่า “การวิจารณ์เชิงนิเวศ” (Ecocriticism) ครั้งแรกโดย วิลเลียม เรอเคิร์ต (William Rueckert) ในปี 1978 ในบทความชื่อ “Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism” แนวคิดดังกล่าวเป็นกรอบคิดที่ใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในวรรณกรรม การวิจารณ์เชิงนิเวศมุ่งตั้งคำถามเกี่ยวกับชุดความคิดเรื่องธรรมชาติ การนำเสนอภาพธรรมชาติ และการถอดรหัสธรรมชาติในตัวบทวรรณกรรมเพื่อตระหนักถึงมุมมองที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติว่าเป็นไปในลักษณะใด ดังที่ กล็อตเฟลต์และฟรอมน์ (Glottfelty and Fromn 1996, xviii - xix) ได้เสนอว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศ เป็นการศึกษาที่มุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อม ในการวิเคราะห์อาจนำแนวคิดเกี่ยวกับสตรีนิยมมาร่วมตีความถึงภาษาที่ใช้ในการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือแนวคิดมาร์กซิสต์มาวิพากษ์ชนชั้นทางสังคม

ลักษณะที่สำคัญของการวิจารณ์เชิงนิเวศคือการบูรณาการศาสตร์หลากหลายสาขาเพื่อช่วยในการวิเคราะห์การนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าแนวคิดดังกล่าวมีความเป็นสหวิทยาการ ซึ่ง ไฮส์น (Heise 1997, 4) กล่าวถึงแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศไว้ว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศหรือการวิจารณ์แบบสีเขียว (Green Criticism) เป็นหนึ่งในสาขาสหวิทยาการที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งปรากฏในการศึกษาวรรณคดีและวัฒนธรรม การวิจารณ์เชิงนิเวศ

วิเคราะห์บทบาทของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีผลในสังคม มีการกล่าวถึงคำว่า “ธรรมชาติ” ว่าถูกกำหนดคุณค่าอย่างไร หรือถูกปฏิเสธอย่างไรและทำไม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติถูกคาดหวังไปในทิศทางใด สิ่งที่พิเศษกว่านั้นคือ ธรรมชาติถูกอุปมาอย่างไรในตัวบท ธรรมชาติในวรรณกรรมอาจไม่ได้จัดอยู่ในประเภทวรรณกรรมใดประเภทหนึ่งอย่างตรงไปตรงมา ในการวิเคราะห์จะอธิบายถึงค่านิยมของคำว่า “ธรรมชาติ” และ “ความเป็นธรรมชาติ” ที่วรรณกรรมได้ประกอบสร้างขึ้น นำไปสู่การประจักษ์ถึงการมีอยู่ของธรรมชาติ นอกจากนั้นบางครั้งการวิจารณ์เชิงนิเวศยังมีการก้าวล้ำไปยังแนวคิดอื่น ๆ เช่น แนวคิดทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ในการอภิปรายถึงปัญหาของสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศยังเป็นสะพานเชื่อมระหว่างแนวคิดทางวิทยาศาสตร์กับแนวคิดทางวรรณกรรมและวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ได้เฝ้าเกี่ยวกับการประกอบสร้างขึ้นของธรรมชาติในวัฒนธรรมตะวันตก มีการศึกษาเกี่ยวกับชั้นบรรยากาศที่ถูกทำลาย การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต และการกัดเซาะของดิน วิทยาศาสตร์ให้ความสนใจกับการเหลื่อมล้ำของสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อพิจารณาในมุมมองของนักนิเวศวิทยา บางครั้งวิทยาศาสตร์ก็เป็นปฏิปักษ์กับนิเวศวิทยา โดยมองว่า ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ กลุ่มนักนิเวศวิทยาสันสนุนการต่อต้านการทำลายสิ่งแวดล้อม และมุมมองแบบวัตถุนิยม

จากที่กล่าวไปแล้วว่า การวิจารณ์เชิงนิเวศมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ ดังนั้นนักวิชาการหลายท่านจึงได้เชื่อมโยงแนวคิดดังกล่าวกับแนวคิดทางด้านสังคมวิทยาต่าง ๆ ดังเช่น บูเอลล์ และคณะ (Buell et al. 2011, 430-433) ได้เชื่อมโยงการวิจารณ์เชิงนิเวศกับแนวคิดเรื่องสัตว์ศึกษา (Animal Studies) โดยกล่าวว่าบ่อยครั้งที่มีการผสมผสานแนวคิดเรื่องสถานที่และสัตว์ที่มีบทบาทในการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สัตว์ถูกนำเสนอในเชิงสัญลักษณ์และการอุปมา โดยที่สัตว์มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มาเป็นเวลานานและสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ที่สำคัญสัตว์ถูกทำให้แยกขาดจากมนุษย์โดยเส้นแบ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์กับสัตว์เผชิญหน้ากันโดยมีความแตกต่างทางด้านรูปร่างและมีอันตรายต่อมนุษย์ ส่วนสัตว์ที่ถูกทำให้เชื่องนั้นเป็นเพียงผลผลิตทางวัฒนธรรม บางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ก็เป็นไปโดยการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างของมนุษย์กับสัตว์ นอกจากการปะทะกันของมนุษย์กับสัตว์แล้ว นักวิชาการยังให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ด้านการนำเสนอสถานะของสัตว์และมนุษย์ในส่วนที่ถูกผสมผสานกัน โดยมองว่าแท้จริงแล้วมนุษย์ทุกคนมีความเป็นสัตว์อยู่ในตัว การวิจารณ์เชิงนิเวศอุดมไปด้วยการพิจารณาสัตว์ในวรรณกรรม บทกวีและเรื่องเล่ามีแนวโน้มที่จะมุ่งประเด็นไปที่เรื่องของสัตว์และพืช โดยเน้นที่ความแตกต่างจากมนุษย์ ในขอบของเรื่องเล่าตะวันตก ตำนานโบราณปรากฏตัวละครสัตว์พูดได้ ต่อมาได้สืบทอดมาในการ์ตูนและเรื่องเล่ามุกตลก แต่เมื่อพิจารณาในวรรณกรรมสมัยใหม่การพูดของสัตว์ถูกทำให้เป็นเรื่องจริงจัง โดยเชื่อมโยงกับการเป็นผู้รู้แจ้งของมนุษย์ และในนวนิยายวิทยาศาสตร์การพูดของสัตว์อาจแสดงให้เห็นความเป็นลูกผสมระหว่างมนุษย์และสัตว์

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศเป็นแนวคิดที่มุ่งพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบทวรรณกรรม โดยมีการนำแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้เห็นชัดเจนถึงมุมมองที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ การวิจารณ์เชิงนิเวศมีการศึกษาที่หลากหลาย อาจศึกษาในประเด็นสถานที่ทางธรรมชาติ ประเด็นของสัตว์หรือประเด็นด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้นการวิจารณ์เชิงนิเวศไม่ได้จำกัดอยู่ที่งานเขียนแนวธรรมชาติเท่านั้น และด้วยข้อเสนอแนะนี้เอง ทำให้ผู้วิจัยได้เลือกใช้แนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศเพื่อวิเคราะห์นวนิยายแนวจินตนิมิต 2 เรื่อง ได้แก่ “คชาปุระ” และ “นครโอโยรา” บทประพันธ์ของ พงศกร การวิจารณ์เชิงนิเวศสามารถนำมาถอดรหัสเมืองคชาปุระอย่างน่าสนใจ ซึ่งสามารถแบ่งประเด็นการศึกษาได้ 3 ประเด็นได้แก่ คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้บริสุทธิ์ คชาปุระในฐานะพื้นที่มายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง และคชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้เป็นอื่น ดังในรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

3. คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้บริสุทธิ์

การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Chairat 2011, 184) เรียกว่า “การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องนำ ยกย่องบูชา” (The Purification of Space) กระบวนการหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเกิดความบริสุทธิ์คือ การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ ด้วยการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการล่วงละเมิด มีการกำหนดผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้น ๆ กระบวนการทำให้พื้นที่คชาปุระบริสุทธิ์มี 2 ลักษณะได้แก่ การทำให้บริสุทธิ์ผ่านความศักดิ์สิทธิ์ และการทำให้บริสุทธิ์ผ่านอุปสรรคในการเข้าถึงตัวเมือง

3.1 การทำให้บริสุทธิ์ผ่านความศักดิ์สิทธิ์

ด้านการทำให้บริสุทธิ์ผ่านความศักดิ์สิทธิ์ ปรีติตา เณลิเม่า กอนันตกุล (Paritta 2003 , 2-3) ได้อธิบายถึงความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ไว้ว่า ความศักดิ์สิทธิ์หมายถึงพื้นที่ ปริมาณ เหตุการณ์ และช่วงเวลาที่แตกต่างกันของโลกของมนุษย์ ในชีวิตประจำวัน สามารถทำให้มนุษย์ประจักษ์ถึงสิ่งสูงส่ง ซึ่งอาจครอบคลุมถึงโลกอดีต อนาคต หรืออาจเป็นโลกของภูตผี หรือโลกของเทพ พื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์อาจเป็นพื้นที่ทางธรรมชาติหรือพื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยการทำให้ศักดิ์สิทธิ์ผ่านระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ โรเบิร์ต ไวล์ด (Robert Wild) และ คริสโตเฟอร์ เอ็มซีเลียด (Christopher McLeod) (Wild and McLeod 2008, 7) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติว่า ความศักดิ์สิทธิ์ทางธรรมชาติหมายถึงพื้นที่บกและน้ำที่มีสัญญาณแสดงถึงจิตวิญญาณของผู้คนและสังคมนั้น ๆ

การจะเข้าสู่เมืองคชาปุระได้ต้องมีของวิเศษ 4 อย่าง ได้แก่ อุบลมาลี กุญชรวารี มณีนาคสวาท และอากาศไอยรา เมื่อพิจารณาว่าวัตถุสำคัญดังกล่าวพบว่า ได้รับการยกย่องให้ศักดิ์สิทธิ์ด้วยการเชื่อมโยงกับตำนาน เรื่องเล่า และความเชื่อโบราณ กับของวิเศษทั้งสี่อันจะนำคณะสำรวจเข้าสู่ตัวเมือง ดังนี้

วัตถุชิ้นแรกคือ อุบลมาลี คชาปุระเปิดเรื่องมาด้วยฉากที่สำคัญคือ ภาพของฮิน เด็กชายลึกลับที่เดินทางจากบ้านเกิดมาพร้อมกับช่างตระกูล “อุบลมาลี” ที่ชื่อ จัมโบ้ ฮินอ้างว่าเขาสามารถสื่อสารกับช่างจัมโบ้ได้ และสามารถนำสารจากช่างมาบอกคณะสำรวจได้ว่า การเดินทางไปคชาปุระต้องไปในทิศทางใด ดังที่เด็กชายเล่าให้ฟังว่า เขาสามารถเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ บ้านเกิดของเขามายังกรุงเทพฯ ได้ เพราะจัมโบ้บอกทาง “ที่ผมลงมากรุงเทพฯ ก่อน ก็เพราะจัมโบ้เป็นคนบอกทาง...จัมโบ้บอกผมว่าถ้าจะไปคชาปุระ เราต้องไปทางทิศตะวันตก แต่ตอนนี้เรายังไปไม่ได้ ต้องรอเวลาอีกหน่อย” (Pongsakorn 2014, 42) ดังนั้น ช่างอุบลมาลีจึงอยู่ในฐานะของวิเศษที่ช่วยนำทาง ช่างอุบลมาลีเป็นช่างมงคลตระกูลหนึ่ง มีการนำเสนอผ่านรูปลักษณะและลักษณะที่แตกต่างจากช่างทั่วไป “...หากเป็นผิวสีน้ำตาลอมแดง แตกต่างจากสีน้ำตาลอมดำของลูกช่างตัวอื่น ๆ ที่อัยย์เคยเห็น ยังจะรูปร่างที่ค่อนข้างเพรียวยาว มีไขว้นกลมมนอีก...ท่าทางของจัมโบ้สงบนิ่ง ยืนหยัดตรง ไม่ลุกลี้ลุกลน ดูมีสง่าราศี ผิดจากช่างเชือกอื่นในวัยเดียวกัน” (Pongsakorn 2014, 22; 123-124) รูปลักษณะนี้เองที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งให้แก่ช่างเชือกดังกล่าว

วัตถุสำคัญชิ้นต่อมาคือ กุญชรวารี ตามเนื้อเรื่องไม่ได้เล่ารายละเอียดถึงตำนานของกุญชรวารี สัตว์ดังกล่าวมีการนำเสนอเพียงรูปลักษณะภายนอกที่มีลักษณะแปลกประหลาด

ช่างน้ำผึ้งใหญ่กำลังว่ายน้ำทวนน้ำไปที่ไหนสักแห่ง พรายน้ำที่ผุดขึ้นมาเป็นจำนวนมากนั้น เกิดจากวงเล็ก ๆ ของพวกมันพ่นน้ำออกมาเป็นละอองฝอย ทุกตัวมีความยาวไม่เกิน ๒-๓ นิ้วพุด มีรูปร่างลักษณะอย่างช่างทุกประการคือ มีสีขา มิงวงและมิงาที่ยาวประมาณหนึ่งนิ้ว ส่วนก้นนั้นมีหางออกยาว

ออกมาอย่างปลา ช้างน้ำทุกตัวโบกศรีบทางไปมา ขาทั้งสี่พยุ่น้ำทำให้ลำตัวเคลื่อนที่ไปข้างหน้าอย่าง รวดเร็ว (Pongsakorn 2014, 485)

เมื่อผู้วิจัยได้ค้นคว้าถึงรายละเอียดของกฤษณาวาริพบว่าตรงกับสัตว์หิมพานต์ชนิดหนึ่ง จัดอยู่ในประเภทช้างน้ำ ส. พลายน้อย (S. Phlainoi 2009, 232) ได้อธิบายไว้ว่า รูปช้างน้ำที่พบในไทยมีสองประเภท ได้แก่ กฤษณาวาริและวารีกฤษณ กฤษณาวาริมีลักษณะสี่ขาเป็นช้าง ขาหน้าเป็นขา ลำตัวและหางเป็นปลา ส่วนวารีกฤษณมีลักษณะเป็นช้างทั้งตัว แต่หางเป็น ปลา เท้า ท้อง และหลังมีครีบแบบปลา เป็นช้างน้ำตามตำราสัตว์หิมพานต์ ดังนั้นเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า กฤษณาวาริในนวนิยาย เรื่อง “คชาปุระ” ตรงกับ “วารีกฤษณ” ตามข้อมูลของ ส. พลายน้อย อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับมาพิจารณาในด้านความหมาย ของกฤษณาวาริในฐานะเครื่องสนับสนุนความบริสุทธิ์ของพื้นที่คชาปุระพบว่ากฤษณาวาริเป็นสัตว์ในตำนานเรื่องเล่าหิมพานต์ ปรากฏในบริบทของความสูงส่ง อีกทั้งในนวนิยายยังนำเสนอให้กฤษณาวาริเป็นสัตว์มีพิษ จึงเป็นสัตว์ที่ช่วยสนับสนุนความเป็น พื้นที่ที่ยากต่อการเข้าถึง

นอกจากอุบลมาลีและกฤษณาวาริแล้ว ผู้ที่สามารถเข้าไปในคชาปุระได้ต้องมีมณีนาคสวาท ซึ่งเป็นมณีที่เชื่อมโยงกับ ตำนานพญานาค มณีนาคสวาทเป็นอัญมณีที่เกิดจากนาค “พ่อเล้าให้อยู่ฟังว่านาคสวาท เกิดมาแต่พญานาค...ตามตำนาน กล่าวเอาไว้ว่า เมื่อครั้งที่พาสุนิณนาคราชถูกพญาครุฑจับกินนั้น ในครั้งแรกได้กระอักเลือดออกมาเป็นมณีนาคสวาท” (Pongsakorn 2014, 39) ที่น่าสนใจคือ มณีนาคสวาทถูกใช้เป็นเครื่องมือในการทำลายอำนาจของธรรมชาติฝ่ายร้าย นั่นคือ นางพราย ซึ่งเป็นกิ้งกิ้งเงือก และเป็นเพศหญิง อำนาจของมณีนาคสวาททำให้นางพรายต้องพ่ายแพ้ ดังในฉากที่พญานาค ลำแดงกายออกมาจากมณีนาคสวาท เพื่อต่อสู้กับนางพราย “พญานาคที่เพิ่งได้รับอิสระจากดวงมณีร่างของนางพรายแน่น เข้าทุกขณะ ยิ่งพญายักษ์ร่างนางปิศาจแน่นเพียงใด นางพรายยิ่งกรีดร้องดังมากขึ้นเท่านั้น...นางพรายน้ำหวีร้องเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่ร่างจะสูญสลายไปอย่างรวดเร็วราวกับเป็นหมอกควัน” (Pongsakorn 2014, 567)

วัตถุประการสุดท้ายได้แก่ อากาศไอยรา อากาศไอยราคือสร้อยหินดาวตก ที่คามิน พระเอกของเรื่องซึ่งมีอาชีพเป็น นักแสดงได้มาโดยบังเอิญจากแพลนคร “เป็นหินดาวตกที่มาจากท้องฟ้า มีฤทธิ์สามารถป้องกันภูตผีปิศาจได้” (Pongsakorn 2014, 61) สร้อยหินดาวตกดังกล่าวเป็นวัตถุหายาก “อากาศไอยราเป็นของหายากมาก คนมักนึกว่าเป็นอะไรบางอย่างที่ เกี่ยวกับช้าง แต่ที่จริงอากาศไอยราก็คือสะเก็ดดาวที่หล่นมาจากกลุ่มดาวช้างใหญ่...มีคุณสมบัติทำให้ผู้สวมใส่ตัวเบาไร้น้ำหนัก ในบางสภาวะ เหมือนกับมนุษย์อวกาศ...” (Pongsakorn 2011, 22)

คชาปุระเป็นพื้นที่ที่ถูกนำเสนอให้มีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง เข้าถึงยาก ผ่านเงื่อนไขของการเข้าเมืองโดยต้องมีวัตถุสำคัญสี่ อย่าง การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับวัดผู้นำทางเป็นการสร้างความบริสุทธิ์ให้กับพื้นที่ในลักษณะหนึ่งและต้องฝ่าฟันอุปสรรค ระหว่างทางไปได้ นอกจากนั้นยังมีกระบวนการทำให้พื้นที่คชาปุระผ่านความศักดิ์สิทธิ์จากวัตถุสำคัญดังกล่าว เมื่อพิจารณา กระบวนการทำให้ศักดิ์สิทธิ์แล้ว สามารถถอดรหัสได้ว่า คชาปุระเป็นดินแดนปิด และอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศเป็น พื้นที่ที่บริสุทธิ์และพยายามป้องกันตนเองจากบุคคลภายนอก ประเด็นนี้สื่อให้เห็นว่า การปกป้องตนเองเป็นกระบวนการให้ ศักดิ์สิทธิ์อีกวิธีหนึ่ง

จากประเด็นข้างต้นสามารถมองได้ว่า วัตถุทั้ง 4 ประการนั้น เป็นเสมือนภาพแทนความแปลกแยกที่มนุษย์ในสังคม สมัยใหม่มีต่อพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศ ประเด็นนี้สามารถนำแนวคิดทางจิตวิเคราะห์ของ อิริค ฟรอมม์ (Erich Fromm) มา วิเคราะห์ร่วม ซึ่งศรีเรือน แก้วกังวาล (Sriruaen 2016, 29) อธิบายว่า ฟรอมม์เสนอว่ามนุษย์ในสังคมอุตสาหกรรมมีสภาพ จิตใจอ้างว้างเดียวดาย ซึ่งมีหลายสาเหตุ สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคือ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีวิวัฒนาการทางอารยธรรม ทำให้แยกตัวจากธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ จากคำอธิบายข้างต้นสามารถกล่าวได้ว่า ความจำเป็นต้องมีของ

วิเศษเป็นเครื่องหมายแสดงถึงว่า พื้นที่อุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นพื้นที่ที่คนสมัยใหม่ไม่อาจเข้าไปได้โดยง่าย ดังนั้น ความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวจึงเป็นสัญลักษณ์ของความแปลกแยกที่คนในสังคมสมัยใหม่มีต่อธรรมชาติ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า พื้นที่คชาปุระมีกระบวนการทำให้บริสุทธิ์ผ่านการนำเสนอความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ โดยความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวนำเสนอผ่านการสร้างให้คณะสำรวจจำเป็นต้องมีของวิเศษ ซึ่งของวิเศษทั้ง 4 อย่าง ล้วนแล้วแต่ผูกโยงกับความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน

3.2 การทำให้บริสุทธิ์ผ่านอุปสรรคในการเข้าถึงตัวเมือง

นอกจากเมืองคชาปุระจะถูกทำให้บริสุทธิ์ผ่านความศักดิ์สิทธิ์ โดยนำเสนอผ่านวัตถุสำคัญทั้งสี่อย่างแล้ว ตัวบทยังนำเสนอถึง การทำให้บริสุทธิ์ผ่านอุปสรรคในการเข้าถึงตัวเมือง นวนิยายปูพื้นเกี่ยวกับปัญหาโลกร้อนที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข หากไม่เร่งแก้ปัญหาน้ำจะท่วมโลก จากนั้นนวนิยายได้นำเสนอว่า ตามจาริกโบราณกล่าวไว้ว่า “เมื่อน้ำท่วมฟ้า เมื่อปลากินดาว ชาวคชาปุระจะอยู่รอดปลอดภัย” (Pongsakorn 2014, 151) ดังนั้น หากมนุษย์ได้ทราบแบบอย่างการอนุรักษ์ธรรมชาติจากเมืองคชาปุระ อาจมีหนทางในการแก้ปัญหาโลกร้อนได้ แต่การเดินทางเข้าสู่เมืองจำเป็นต้องมีของสำคัญสี่อย่าง ได้แก่ อุบลมาลี ภูเขารวารี มณีนาศสวาท และอากาศไอยรา ซึ่งเป็นวัตถุที่หายาก การเดินทางเข้าสู่เมืองคณะเดินทางต้องเผชิญกับอุปสรรคและอันตรายระหว่างทาง ราชนิแห่งเมืองคชาปุระกล่าวกับพวกเขาเมื่อเดินทางมาถึงแล้วว่า

ทั้งหมดนั้นเป็นปราการที่ธรรมชาติรังสรรค์ขึ้นมา เพื่อป้องกันคชาปุระจากบุคคลภายนอก... น้ำตกเหวมรณะเป็นน้ำตกที่มีความลึกและความสูงยิ่งกว่าน้ำตกใดในโลกมนุษย์ ถ้าจะจัดอันดับอย่างที่ว่า พวกท่านชอบทำกัน น้ำตกเหวมรณะแห่งนี้เป็นอันดับหนึ่งของทุกอย่าง...ไม่ว่าจะเป็นหนึ่งในด้านความสูง ความชัน ความแรงของสายน้ำ หรือแม้แต่ความอันตราย...สมมติว่าท่านผ่านภูเขารวารีและนางพรายน้ำมาได้ หากปราศจากอากาศไอยราเสียแล้ว ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่สามารถข้ามน้ำตกเหวมรณะมาได้ อย่างแน่นอน (Pongsakorn 2011, 54-55)

วัตถุสำคัญที่ช่วยให้คณะเดินทางสามารถรอดพ้นอันตรายมาได้ คือ มณีนาศสวาทและอากาศไอยรา จากตัวบทพบว่า มีการเน้นถึงความแปลกประหลาด ความหายากของวัตถุดังกล่าว จากวัตถุสำคัญทั้งสี่พบว่า เป็นของหายาก ไม่ใช่มีอยู่เกลื่อนกลาด ดังนั้น กระบวนการเข้าถึงเมืองที่ยากลำบากจึงเป็นภาพแทนของความบริสุทธิ์ของเมืองคชาปุระ นอกจากนั้นวัตถุสำคัญยังเป็นสัญลักษณ์ของการล่องละเมิด อุปสรรคทำให้เห็นความยากลำบากในการเข้าถึง จึงเป็นการตอกย้ำว่าเมืองคชาปุระเป็นเมืองที่ไม่มีใครกล้าเข้ามาได้ง่าย ดังนั้นจึงตอกย้ำความบริสุทธิ์ผุดผ่องของดินแดน

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาพบว่า ความบริสุทธิ์ของพื้นที่คชาปุระนิยามผ่านความยากในการเข้าถึง/นิยามผ่านวัตถุสำคัญที่หายากที่จำเป็นต้องใช้ในการเดินทางเข้าสู่เมือง ซึ่งกระบวนการทำให้บริสุทธิ์เป็นการนำเสนอในลักษณะจินตนิมิต (Fantasy) ได้แก่ การนำเสนอวัตถุวิเศษที่มีลักษณะเหนือจริง และการนำเสนอฉากที่มีอันตรายโดยมีความเป็นจินตนิมิตเป็นองค์ประกอบ เมื่อนำความบริสุทธิ์ผุดผ่องของพื้นที่มาถอดรหัสอีกครั้ง ทำให้ได้พบความจริง 2 ประการซ่อนอยู่ ได้แก่ ชุดความจริงเรื่องเพศและชุดความจริงเรื่องมนุษย์

ประการแรก ชุดความจริงเรื่องเพศ จากการศึกษาพบว่า การทำให้พื้นที่มีความบริสุทธิ์ด้วยกระบวนการนำเสนอวัตถุวิเศษและอุปสรรค เป็นการตอกย้ำอุดมการณ์ปิตาธิปไตยผ่านความเป็นจินตนิมิต โดยขอยกตัวอย่าง 2 กรณีคือ วัตถุวิเศษกับความเป็นเพศและการล่องละเมิดดินแดนที่ยากต่อการเข้าถึงกับการสถาปนาเพศชายในฐานะผู้ช่วยเหลือ

ด้านวัตถุวิเศษกับความเป็นเพศ จากการศึกษาพบว่า วัตถุวิเศษ 2 ชิ้น คือ มณีนาคสวาทและอากาศไอยรา ต่างเป็นวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของเพศชายและเป็นตัวแทนเพศชาย อากาศไอยรา เป็นสร้อยหินดาวตกที่ตัวละครเพศชายสวมใส่อยู่ และมณีนาคสวาทก็ถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์โดยเชื่อมโยงกับความเป็นเพศชาย เห็นได้จากเพศชายเป็นผู้เก็บรักษา เพศหญิงนำมาจับเล่นไม่ได้ ทำให้ป่วยไข้ ในเหตุการณ์ตอนหนึ่งของนวนิยายที่ได้เล่าถึงอารมณ์มณีนาคสวาท

มีครั้งหนึ่งที่อัยยเคยแอบหยิบเอานาคสวาทของพ่อมาส่องไฟเล่น...เย็นวันนั้น หล่อนรู้สึกแสบร้อนตามตัว เหมือนมีใครเอาไฟมาสูม อัยยอนอนชมเป็นชั่วโมงหลายวัน หมอพยายามตรวจหาสาเหตุก็ไม่พบ กินยาหลายขนานก็ไม่หาย จนกระทั่งพ่อเชื่อคำของคนโบราณ เอามณีนาคสวาทแช่น้ำให้อัยยดื่ม ไม่เชื่อก็ต้องเชื่อ เพราะทันทีที่ดื่มน้ำแช่นาคสวาทจนหมดแก้ว ไข้ที่เป็นมาหลายวันของอัยยกลับหายเป็นปลิดทิ้ง และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เด็กหญิงอัยยก็ไม่กล้าหยิบเอามณีนาคสวาทของพ่อมาเล่นอีกเลย (Pongsakorn 2014, 39-40)

จากตัวบทที่ยกมาเห็นได้ว่า มณีนาคสวาทถูกจำกัดการครอบครองให้อยู่ในมือของเพศชายเท่านั้น และเมื่อเพศหญิงละเมิดไปสัมผัสจึงก่อให้เกิดอาการป่วยที่อยู่นอกเหนือเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ นำไปสู่การให้เพศชาย (พ่อของอัยย) “เอามณีนาคสวาทแช่น้ำให้อัยยดื่ม” เพื่อรักษาอาการไข้ของอัยยจนกระทั่ง “หายเป็นปลิดทิ้ง” จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า เป็นการตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของมณีนาคสวาทที่สัมพันธ์กับเพศชาย

ด้านการล่วงละเมิดดินแดนที่เข้าถึงยากกับการสถาปนาเพศชายในฐานะผู้ช่วยเหลือ การทำให้บริสุทธิ์ได้ซ่อนความหมายอีกชุดหนึ่ง นั่นคือ คชาปุระถูกทำให้อยู่ในฐานะเพศหญิง คณะสำรวจเป็นตัวแทนของเพศชาย การบุกไปยังพื้นที่บริสุทธิ์ก็เหมือนกับการก้าวล้ำไปยังร่างกายเพศหญิง นอกจากนั้นคณะสำรวจยังมีสถานะเป็นผู้ช่วยเหลือ/ผู้คลี่คลายปัญหา นั่นคือ สามารถทำลายความบาดหมางระหว่างสองตระกูลให้คลี่คลายลง ดังที่ในตอนท้ายเนื้อเรื่องชี้ให้เห็นว่า การบุกรุกจากบุคคลภายนอกทำให้เกิดแผ่นดินแยกแต่นั้นเป็นผลติมากกว่าผลเสีย “รอยแยกจากแผ่นดินไหว แบ่งคชาปุระออกเป็นสองฝั่ง...เหนือและใต้” (Pongsakorn 2011, 366) ทำให้ไม่ต้องการแย่งชิงบัลลังก์อีกต่อไป

พระมหाराชครุมีราชโองการให้เจ้าชายฉัททันต์ครองคชาปุระฝ่ายเหนือ โดยมีช้างสังขทันต์เป็นช้างคู่พระบารมี ส่วนบัลลังก์คชาปุระฝ่ายใต้นั้นเป็นสิทธิ์ของเจ้าหญิงอัยยชาดารีและช้างอุบลมาลี นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์คชาปุระที่มีเจ้าหลวงครองเมืองสองพระองค์พร้อมกัน และนั่นทำให้ชาวเมืองดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีความสุข ไม่ต้องหวาดระแวงว่าใครจะเป็นพวกใคร และจะเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นอีกหรือไม่ (Pongsakorn 2011, 369)

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่าเมื่อมองในมิติของเพศสถานะ พบว่า คชาปุระที่ถูกทำให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็นพื้นที่ของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นเมืองที่อยู่นอกเหนืออำนาจแบบเหตุผลนิยม คชาปุระจึงเป็นเสมือน “เพศหญิง” และคณะสำรวจที่ถูกนำเสนอให้เป็นผู้บุกรุก/รุกราน/ละเมิด ไปยังดินแดนบริสุทธิ์ จึงแทนด้วยเพศชายนั้น พบว่ามีความน่าสนใจบางประการ นั่นคือสถานะของเพศชายที่อยู่ในฐานะของทั้ง “ผู้บุกรุก” และ “ผู้ช่วยเหลือ” นัยหนึ่งอาจมองว่า ฐานะทั้งสองมีความย้อนแย้งกัน แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่องจะเห็นได้ว่า ความเป็นผู้บุกรุกและผู้ช่วยเหลือนั้น เป็นการตอกย้ำอำนาจแบบชายเป็นใหญ่ กล่าวคือ เมื่อเพศชายเป็นผู้รุกรานเข้ามาในร่างกายเพศหญิงแล้ว การได้สำรวจดินแดนของความบริสุทธิ์ นำไปสู่การนิยามให้

เพศชายเป็นเจ้าของและยกสถานะเป็นผู้จัดการหรือ คลี่คลาย/ช่วยเหลือ ปัญหาที่เกิดกับ “ร่างกาย” หรือ “ดินแดน” นั้นนั่นเอง ดังนั้นฐานะของ “ผู้บุกรุก” และ “ผู้ช่วยเหลือ” จึงมีสภาพเป็นการสนับสนุนเรื่อง “ชายเป็นใหญ่” เช่นเดียวกัน

ดังนั้นจากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า บทบาทของคณะสำรวจมีความสัมพันธ์กับการตีความเรื่องเพศ และหากมองในประเด็นมายาคติ สามารถตีความได้ว่าคณะสำรวจเป็นตัวแทนของมนุษย์ที่เข้าไปจัดการดินแดนธรรมชาติในลักษณะของการแก้ไข/คลี่คลายปัญหาทางการเมืองในราชสำนัก ประเด็นนี้จึงตอกย้ำให้เห็นมายาคติของพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศว่า แท้จริงแล้วพื้นที่ดังกล่าวรอคอยให้มนุษย์เข้าไปจัดการปัญหาและคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น หรือการตอกย้ำอำนาจของมนุษย์หรือแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางนั่นเอง

ประการที่สอง ชัดความจริงเรื่องมนุษย์ ความบริสุทธิ์ของพื้นที่ตอกย้ำอุดมการณ์มนุษย์เป็นศูนย์กลางผ่านการนำเสนอให้มนุษย์เป็นผู้นำทางเพื่อเข้าไปสู่ดินแดนคชาปุระ จากเนื้อเรื่องเห็นว่า เด็กชายฮินปรางภูตว์พร้อมกับช้างจัมโบ้ ซึ่งเป็นช้างอุบลมาลีอันจะนำทางไปสู่เมืองคชาปุระ ช้างอุบลมาลีเป็นเครื่องหมายของการชูอำนาจมนุษย์ แม้ช้างอุบลมาลีจะสามารถนำทางได้จริง แต่หากขาดมนุษย์เช่นเด็กชายฮิน ผู้เป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างช้างกับมนุษย์ การเดินทางก็อาจไม่ประสบความสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป คชาปุระถูกทำให้เป็นพื้นที่บริสุทธิ์โดยการนำเสนอให้เป็นพื้นที่เฉพาะของชาวเมืองคชาปุระเท่านั้น โดยมีอัตลักษณ์และเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ ได้แก่ วิธีการดำรงชีวิตที่ถูกนำเสนอให้ยึดเอาธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวยังมีผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ คือ ช้างน้ำที่มีพิษและนางพราญที่ดุร้าย เพื่อป้องกันการล่วงละเมิดของบุคคลภายนอก เป็นการตอกย้ำความบริสุทธิ์ผ่านการทำให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และอุปสรรคในการเข้าถึง นอกจากนั้นยังสามารถกล่าวได้ว่า การทำพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศให้กลายเป็นพื้นที่บริสุทธิ์ ก็คือการทำให้พื้นที่ในจินตนาการเป็นบางอย่างที่แตกต่างจากโลกสามัญที่สัมผัสได้ในชีวิตจริง อันเป็นส่วนหนึ่งของการโหยหาอดีต (Nostalgia) แบบชนชั้นกลาง

4. คชาปุระในฐานะพื้นที่มายาคติเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

นพพร ประชากุล (Barthes 2011, 4; 7) ได้นิยามความหมายของมายาคติไว้ในคำนำเสนอบทแปลของหนังสือเรื่อง “มายาคติ” ที่ โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) ได้เขียนไว้ นพพรอธิบายว่า มายาคติ คือการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ถูกกลบเกลื่อนให้ดูเหมือนเป็นธรรมชาติ หรืออาจเรียกได้ว่ามายาคติเป็นการลวงอย่างหนึ่ง แต่การลวงดังกล่าวกลับไม่ได้ปิดบังอำพรางสิ่งใดเลย ตรงกันข้ามทุกอย่างได้เปิดเผยต่อหน้าเราอย่างหมดสิ้น มายาคติไม่ได้กำเนิดขึ้นมาจากอากาศธาตุ แต่เกิดจากผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรมของคนกลุ่มหนึ่ง หรือหลายกลุ่ม ดังนั้นมายาคติจึงสัมพันธ์กับการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในฐานะที่เป็นบริบททางประวัติศาสตร์ที่กำหนดการดำรงอยู่ของมัน

นอกจากนั้น สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (Suradech 2016, 85) สรุปแนวคิดคำว่าเรื่องมายาคติของบาร์ตส์ไว้อย่างน่าสนใจว่า บาร์ตส์สนใจในเรื่องของความหมายของสัญญาณในการรับมายาคติที่ถูกยึดเยียดลงไปในตัวสัญญาณ ความหมายของสัญญาณดังกล่าวเป็นค่านิยมของคนชนชั้นกลางที่ได้รับการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องเพื่อทำให้ดูเหมือนเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนยอมรับโดยดุษณี บาร์ตส์เสนอว่า เราอ่านมายาคติได้ 3 แบบ แบบแรก เรียกว่า “ผู้ผลิต” นั่นคือผู้อ่านให้ความสำคัญกับรูปสัญญาณและยึดเยียดความหมายในตัวสัญญาณเข้าไป กลายเป็นผู้ผลิตความหมายสัญญาณ แบบที่สอง เรียกว่า “นักมายาคติ” หมายถึงผู้อ่านที่ตระหนักถึงการบิดเบือนความหมายของผู้ผลิตสัญญาณว่ามีลักษณะเป็นการเมืองของการนำเสนอ ส่วนแบบที่

สามเรียกว่า “ผู้อ่าน” เป็นผู้ที่ไม่แน่ใจในรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ และคิดว่าผู้ผลิตสัญลักษณ์อาจไม่ตั้งใจนำเสนอเช่นนั้น ผู้อ่านประเภทนี้เป็นผู้ผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่ซ่อนเร้นในอุดมคติ

ก่อนที่จะกล่าวถึงมายาคติเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ผู้วิจัยจะเกริ่นนำกรอบคิดที่สำคัญคือ กรอบคิดเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลางและมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เพื่อให้เห็นความแตกต่างและความเป็นคู่ตรงข้ามกัน ในหนังสือ “The Future of Environmental Criticism” บูเอลล์ (Buell 2005 134,137) ได้นิยามมุมมองแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางไว้ว่า เป็นมุมมองที่มองว่ามนุษย์เป็นสายพันธุ์ที่สูงกว่าสายพันธุ์อื่น ๆ บ่อยครั้งที่กรอบคิดดังกล่าวถูกใช้ในความหมายตรงข้ามกับธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง มนุษย์เป็นศูนย์กลางครอบคลุมความหลากหลายของตำแหน่งที่เป็นไปได้ อุดมไปด้วยความเชื่อว่ามนุษย์มีอำนาจและเป็นผู้ชนะ ทุกชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์ควรจะถูกควบคุมโดยมนุษย์ ส่วนแนวคิดแบบธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง เป็นมุมมองที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมเชิงนิเวศ ซึ่งต้องให้ความใส่ใจกับสายพันธุ์ที่หลากหลาย กรอบคิดดังกล่าวเชื่อมระหว่างสิ่งมีชีวิต (Organismal) กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต (Inanimate)

คชาปุระมีลักษณะเป็นดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ (Ecotopia) เมื่อศึกษาสภาพแวดล้อมของเมืองคชาปุระ ผู้วิจัยพบว่า อุดมไปด้วยมายาคติที่เคลือบแฝงในการทำให้ธรรมชาติมีศักดิ์และศรีเท่ามนุษย์ จากการศึกษาพบว่า การนำเสนอสภาพธรรมชาติและสังคมของเมืองคชาปุระมีความเคลือบแคลงเกี่ยวกับการมองธรรมชาติเป็นศูนย์กลางและการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ โดยมีประเด็นที่น่าสนใจ 3 ประเด็น ได้แก่ คชาปุระกับมายาคติของช้าง คชาปุระกับมายาคติของการปกครองธรรมชาติ และคชาปุระกับมายาคติของวิถีชีวิตแบบพอเพียง ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า ลักษณะของมายาคติทั้ง 3 ประการ มีความสัมพันธ์กับมายาคติเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 คชาปุระกับมายาคติของช้าง

คชาปุระเป็นเมืองแห่งช้าง ในนวนิยายมีการให้ความสำคัญและชูประเด็นเรื่องช้างให้โดดเด่น เห็นได้จากชื่อเมืองและสภาพบ้านเมืองที่มีช้างอยู่รายรอบ ช้างเป็นสัตว์ที่มีคติความเชื่ออยู่ในวัฒนธรรมไทย ดังที่ละเอียด วิสุทธิแพทย์ (La-iad 1979, 1; 7) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ช้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี” ว่า ในวรรณคดีมักมีการกล่าวถึงช้าง โดยมีความเชื่อว่าช้างมีฤทธิ์ มีอำนาจ และมีกำลังมาก เช่น ช้างตระกูลฉัททันต์ ช้างศิริเมฆ ซึ่งเป้นพาหนะของพญามารที่ผจญกับพระพุทธเจ้าและมักมีการเปรียบช้างพาหนะของพระเจ้าแผ่นดินเป็นช้างโอราวัณ พาหนะของพระอินทร์ ชาวอินเดียถือว่าช้างเผือกเป็นช้างที่มีฤทธิ์ เมื่อได้รับการเอาใจใส่และเลี้ยงดูอย่างดีจากพระเจ้าแผ่นดินและชาวเมือง ช้างจะบันดาลฝนให้ตก ชาวเมืองอยู่เย็นเป็นสุข คนไทยได้รับความเชื่อเหล่านั้นมา โดยเชื่อว่าช้างเผือกเป็นช้างมงคลคู่บุญบารมีของพระเจ้าแผ่นดิน และได้ใช้ช้างเผือกเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ ได้แก่ ตราพระราชลัญจกร ใช้เป็นเหรียญในเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และใช้เป็นธงช้างเผือก งานวิทยานิพนธ์ของละเอียด ได้ศึกษาช้างที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต และวรรณคดีบาลี ข้อสรุปของงานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาพของช้างในวรรณคดีสันสกฤตเป็นช้างที่อยู่บนสวรรค์ มีอำนาจวิเศษ เหาะเหินเดินอากาศได้ ช่วยเหลือคุ้มครองมนุษย์ได้ และเป็นช้างที่ออกศึกทำสงครามกับเทพเจ้า ส่วนช้างในวรรณคดีบาลีเป็นช้างบนโลกมนุษย์ แต่มีอำนาจวิเศษเช่นกัน บทบาทของช้างในวรรณคดีบาลีให้คติสอนใจมนุษย์ ละเอียดได้สรุปว่าช้างมีบทบาทในการดำรงชีวิตและจริยธรรมชาติ ช้างมีความสัมพันธ์กับสภาพความเป็นไปของธรรมชาติ ช้างที่ดีให้คุณแก่ราชาและบันดาลให้สังคมร่มเย็น ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล

จากงานวิจัยข้างต้นเห็นได้ว่าช้างในวรรณคดีบาลีและสันสกฤตมีความสำคัญต่อบ้านเมือง ัญญา สังขพันธานนท์ (Thanya 2013, 266) กล่าวว่า มนุษย์ได้บ่มเพาะชุดความรู้เกี่ยวกับช้างมายาวนาน ช้างได้รับการสถาปนาให้เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เทียบเท่าเทพเจ้า และมีการเชื่อมโยงช้างกับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าและบุคคลสำคัญในศาสนา เช่นการบูชาพระพิฆเนศของฮินดู การสร้างตำนานช้างในชาตกและพุทธประวัติ หรือการสร้างแนวคิดเรื่อง “ช้างแก้ว” เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ของพระญาณหา

จักรพรรดิราช ธัญญาสรุปว่า การประกอบสร้างความหมายเรื่องช้างดังที่กล่าวมาเป็นการทำให้ช้างมีสถานะพิเศษเหนือความเป็นสัตว์เดรัจฉาน

การทำให้ช้างอยู่ในสถานะพิเศษเหนือสัตว์เดรัจฉานนำเสนอผ่านการทำให้ช้างมีความสัมพันธ์กับระบอบกษัตริย์ ช้างในเมืองคชาปุระมีเพียงช้างมงคลเท่านั้นจึงจะสามารถเข้ามาอยู่ในเมืองคชาปุระได้ “ช้างทุกเชือกในคชาปุระ ล้วนเป็นช้างมงคลตามตำราชลลักษณ์” (Pongsakorn 2011, 29) เมื่อกลับไปพิจารณาอุทธรณ์ ทำให้เห็นว่า อุทธรณ์สามารถตีความได้ว่าเป็นกึ่งช้างกึ่งปลา นอกจากไม่ใช่ช้างมงคลแล้วยังมีคุณสมบัติที่แปลกประหลาด “สิ่งที่อยู่ในกระซอนของคามินั้น มีลักษณะเหมือนกับช้างไม่มีผิดเพี้ยน เพียงแต่ช้างที่ตำราห่มซ่อนขึ้นมาได้นั้นมีขนาดเล็กเหมือนกับตุ๊กตา แลมีหางตรงกันที่กระดุกกระดิกได้เหมือนกับครีปลา” (Pongsakorn 2011, 193) ทำให้ถูกจำกัดให้อยู่บริเวณรอบนอกของคชาปุระ ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องกับการตั้งช้างเข้ามาในระบอบกษัตริย์ด้วย ตามคำทำนายพบว่า ช้างมีสถานะเป็นผู้คุ้มครองเมืองคชาปุระ

...สี่พันปี ให้หลัง ถึงครั้งเปลี่ยน

ดารกาเวียน ชับเคลื่อน จักรราศี

การมาถึง หนึ่งบุรุษ หนึ่งสตรี

ดุจอัคคี ผลาญเผา เงานัลลิ่ง

นาคสวาท อากาศ ไอยรา

จะนำพา ภัยพิบัติ สูดยบยั้ง

หากอุบล มาลี มีพลั้ง

เป็นความหวัง สุดท้าย หมายถึงครอง... (Pongsakorn 2011, 10; 15)

จากคำทำนายสามารถถอดความได้ว่า เมื่อคชาปุระดำรงอยู่มาได้สี่พันปี จะมีการเปลี่ยนแปลงบางประการเกิดขึ้น ซึ่งคือภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงที่นำไปสู่การทำลายราชบัลลังก์ แต่หากมีช้างอุบลมาลีปัญหาทุกอย่างจะคลี่คลายลงได้ นอกจากนั้น การนำเสนอให้ช้างในคชาปุระมีเฉพาะช้างมงคลยังแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับระบอบกษัตริย์ ตัวละครช้างที่สำคัญคือช้างอุบลมาลีและช้างฉัททันต์ “ส่วนจะทำบรมราชาภิเษกให้ใครขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าหลวงองค์ต่อไปนั้น พระมหาราชครูให้รอสั่งสำคัญสองเชือกที่จะมาสู่คชาปุระ...อุบลมาลีและสังขพัน...ช้างทั้งสองเชือกเดินทางมาสู่บารมีพระองค์ใดพระองค์นั้นจักได้เป็นเจ้าหลวงองค์ต่อไป” (Pongsakorn 2011, 14) ในกรณีดังกล่าวช้างจึงเป็นภาพแทนของความเป็นกษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง ในเนื้อเรื่องมีการนำเสนอฉากที่ช้างทั้งสองเลือกกษัตริย์เพื่อปกครองบ้านเมือง ซึ่งเป็นคนดีมีคุณธรรม ดังนั้นช้างประจำกษัตริย์จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจรรโลงอำนาจผู้ปกครอง การทำให้ช้างมีความสำคัญกับระบอบกษัตริย์ดังที่กล่าวมาเป็นการทำให้ช้างอยู่ในสถานะพิเศษ

นอกจากนั้น ยังมีการทำให้ช้างมีคุณสมบัติเป็นมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า กระบวนการอุปลักษณ์ให้เป็นมนุษย์ (Anthropomorphic) ธัญญา สังขพันธานนท์ (Thanya 2017, 355) สรุปกระบวนการดังกล่าวว่า เป็นการทำให้สัตว์มีลักษณะคล้ายมนุษย์ โดยนำเสนอผ่านการใช้ภาษา สัญลักษณ์ หรือสัญลักษณ์ในรูปแบบการเปรียบเทียบหรือการอุปลักษณ์ ในนวนิยายเรื่อง “คชาปุระ” ผ่านการนำเสนอลักษณะเฉลียวฉลาดและมีความคิดเช่นเดียวกับมนุษย์ เช่นในฉากที่ช้างฉัททันต์และช้างอุบลมาลี ถึงเวลาต้องเลือกราชา ในฉากดังกล่าวมีการนำเสนอให้เห็นถึงความชาญฉลาดว่าช้างตระหนักรู้ ได้ว่าผู้ใดเป็นคนดีเหมาะสมจะครองเมือง “ดวงตาของช้างทั้งสองใสกระจ่างราวลูกแก้ว ฉายแววแห่งพุทธิปัญญา...อุบลมาลีแสนรู้คุกเข่าหน้าลงตรงเบื้องพระพักตร์เจ้าหญิงอัยชาดารี ก่อนจะแตะโหนกศีรษะพินลงกับพรมพญาเพื่อกระทำการอัญชลีเจ้านายของตน...สังขพันต์น้อยชูวงขึ้นกตัญญูเจ้านายของตนด้วยท่าทางประจบเอาใจ...” (Pongsakorn 2014, 307-308)

กล่าวโดยสรุป การทำให้เมืองคชาปุระเป็นเมืองแห่งช้าง มีลักษณะเป็นจินตนิมิตในด้านของมโนทัศน์ กล่าวคือ เป็นการนำเสนออุดมคติเชิงนิเวศในการนำธรรมชาติขึ้นมาใช้เพื่อประโยชน์ ซึ่งนำไปสู่การประกอบสร้างความจริงบางประการ คือ ความจริงเรื่องชนชั้น การนำช้างเข้ามาเป็นบทบาทในชีวิตชาวเมืองคชาปุระ ตั้งแต่ชนชั้นล่างถึงชนชั้นปกครอง โดยที่ช้างแต่ละเชือกก็ทำหน้าที่แตกต่างกันไป ช้างของชนชั้นสามัญทำหน้าที่เป็นพาหนะ และช้างของชนชั้นปกครองทำหน้าที่จรรโลงอำนาจกษัตริย์ ดังนั้นเมื่อนำช้างมาพิจารณาในเชิงสัญลักษณ์พบว่า ช้างในคชาปุระได้สื่อความหมายเกี่ยวกับชนชั้น มีการกำหนดตระกูลของช้างมงคลเพื่อเป็นช้างคู่บุญของกษัตริย์

เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า ช้างในคชาปุระ ไม่ใช่ภาพแทนของสัตว์เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นภาพแทนของอำนาจ/ความเป็นมนุษย์ และจากประเด็นเรื่องช้างเป็นภาพแทนของชนชั้นกษัตริย์นั้น เมื่อพิจารณาในช่วงแรก ช้างเป็นองค์ประกอบที่ช่วยรักษาความบริสุทธิ์ของดินแดนคชาปุระ ผู้วิจัยขอเชื่อมโยงนัยสำคัญของทั้งสองประเด็นดังนี้ เมื่อพิจารณาในเชิงสัญลักษณ์ ช้างในนวนิยายเรื่อง “คชาปุระ” และ “นครไอยรา” เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และความเป็นกษัตริย์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ตัวบทกำลังเชื่อมโยงความบริสุทธิ์ผุดผ่องและความเป็นกษัตริย์เข้าด้วยกันโดยใช้ช้างเป็นสัญลักษณ์ กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เขียนได้ใช้สัตว์เป็นภาพแทนของความสูงส่งเหนือเดรัจฉาน ซึ่งสอดคล้องกับระบบคิดของคนโบราณที่เชื่อมโยงช้างกับบทบาทในการเชิดชูเกียรติของมนุษย์ โดยเฉพาะในชนชั้นปกครอง แต่เมื่อพิจารณาแล้วเห็นได้ว่า การให้ความสำคัญกับช้างก็เพื่ออ้างไว้ซึ่งความสำคัญของมนุษย์ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการเชิดชูช้างให้เป็นสัตว์สำคัญในเมืองคือมายาคติเพื่อการเชิดชูความเป็นกษัตริย์ โดยการทำให้ช้างและมนุษย์มีความเท่าเทียมกันอย่างเป็นธรรมชาติ เมื่อพิจารณาประเด็นการประกอบสร้างความจริงเกี่ยวกับช้างในพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศ ทำให้พบว่า ช้างไม่ได้เป็นเพียงสัตว์ชนิดหนึ่ง แต่ช้างในคชาปุระนำไปสู่ความจริงเรื่องอำนาจ ความเป็นการเมืองของพื้นที่ และการทำให้เป็นมายาคติ ช้างในคชาปุระจึงถูกประกอบสร้างความหมายใหม่ผ่านมายาคติของการเชิดชูเกียรติของช้าง ช้างในนวนิยายถูกสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อโบราณว่า เป็นช้างมงคลซึ่งคู่บารมีกษัตริย์และชนชั้นปกครอง เป็นการสวมใส่ความศักดิ์สิทธิ์และความสูงส่งให้ช้างอย่างเป็นธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อพิจารณาในระดับลึก การนำเสนอภาพช้างมงคลจึงเป็นกระบวนการลงให้คิดว่าช้างมงคลคือสัตว์ชั้นสูงและกลายเป็นมายาคติของการเชิดชูเกียรติของช้าง แต่มายาคติไม่เคยปิดบังอำพรางสิ่งใด การให้ความหมายของช้างดังกล่าวจึงเปิดเผยให้เห็นวิธีการบอกเป็นนัยว่ามนุษย์ต่างหากที่มีเกียรติสูงสุดและสามารถนำสัตว์มาไว้ในปกครอง รวมถึงการฝึกหัดสัตว์ให้มีลักษณะเชื่องคล้อยมนุษย์

4.2 คชาปุระกับมายาคติของการปกครองธรรมชาติ

คชาปุระมีการดูแลจัดการ ปกครอง และอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งเป็นการนำธรรมชาติเข้ามาสู่ระบบมนุษย์ โดยมีประเด็นที่น่าสนใจคือ การอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์และการสถาปนาตนเองเพื่อเป็นผู้โอ้อวดธรรมชาติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประเด็นแรก การอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ เป็นการอนุรักษ์เพื่อนำธรรมชาติมารับใช้ เห็นได้จากการนำธรรมชาติมาใช้ เช่น “เขาเห็นมีแสงพลังงานแสงอาทิตย์กรูอยู่บนยอดโดมใหญ่ ทางด้านหลังของหอคอยสูงมีกังหันลมสำหรับแปรพลังงานจากธรรมชาติให้เป็นพลังงานในรูปแบบอื่น” (Pongsakorn 2014, 34) หรือการตัดต้นไม้มาใช้ประโยชน์ “นี่โค่นต้นไม้จะ...ยังงี้ก็ต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบแล้วว่าจำเป็นจริง ๆ มีผลได้มากกว่าผลเสีย เราถึงจะยอมให้โค่น... อีกอย่าง เมื่อได้รับอนุญาตให้โค่นต้นไม้แล้วไม่ใช่ว่าจะถืขวานเดินไปโค่นกันได้เลยนะจะเธอ...แต่ทางการจะส่งกองงานโค่นต้นไม้จัดการให้ โค่นเสร็จเรียบร้อย แต่ละส่วนของต้นไม้ก็จะถูกนำไปใช้ประโยชน์จนคุ้มค่า...” (Pongsakorn 2011, 88)

การพยายามอนุรักษ์สายพันธุ์ธรรมชาตินั้น กระทำไปนานกับการเชิดชูความสามารถของมนุษย์ อีกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การสร้างธนาคารเมล็ดพืช สร้างขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือมวลมนุษย์เมื่อประสบภัยพิบัติ เป็นการจัดการธรรมชาติเพื่อ

ผลประโยชน์ของมนุษย์ “เมล็ดพืชทุกชนิดล้วนเป็นพืชที่มนุษย์สามารถใช้เป็นอาหารได้ ถูกนำไปเก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี จนกว่าจะถึงวันที่จำเป็นต้องใช้ในอนาคต ซึ่งก็คือวันที่พืชเหล่านั้นสูญพันธุ์ไปจากธรรมชาติ หรือวันเกิดหายนภัยขึ้นกับมวลมนุษยชาติ...เมล็ดพืชก็จะถูกนำออกมาจากธนาคารเมล็ดพืชแห่งนี้ เพื่อนำมาเพาะปลูก เป็นแหล่งอาหารให้กับมนุษย์รุ่นต่อไป...” (Pongsakorn 2011, 94)

ประเด็นที่สอง การสถาปนาตนเองเป็นผู้เฝ้าอุ้มธรรมชาติผ่านการสงวนพันธุ์ธรรมชาติ มีการนำเสนอให้คชาปุระมีสัตว์สงวนที่สูญพันธุ์ไปจากมิติปัจจุบันแล้ว แต่มาอยู่ที่คชาปุระ “คชาปุระเป็นสถานที่หลบภัยที่สุดท้ายของสัตว์เหล่านี้” (Pongsakorn 2011, 32) ในนวนิยายนำเสนอให้ชนชั้นปกครองจัดการธรรมชาติ ได้แก่ การขยายพันธุ์พืชและสัตว์ การสงวนและจัดการกับสายพันธุ์ธรรมชาติเพื่อรับมือกับเหตุการณ์น้ำท่วมโลก โดยมีปณิธานไม่ให้พืชและสัตว์ต้องสูญพันธุ์ “เจ้าหลวงพระองค์ก่อนทรงสร้างเอาไว้ เตรียมความพร้อมสำหรับน้ำท่วมโลกที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต มีพระราชดำรัสให้สร้างอาคารเรือยักษ์ขึ้นขึ้นมาพร้อมกับรวบรวมสิ่งมีชีวิตทุกชนิด พืชและสัตว์อย่างละหนึ่งถึงสองคู่ เพื่อที่วันหนึ่งหากเกิดน้ำท่วมโลกขึ้นมาจริง ๆ เผ่าพันธุ์สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะยังคงอยู่รอดต่อไป...” (Pongsakorn 2011, 89) และ “สัตว์ทุกชนิดในอาคารแห่งนี้ ถูกคัดเลือกสายพันธุ์ที่ดีที่สุดเข้ามาเก็บไว้ เพื่อที่ต่อไปในอนาคตจะได้สืบสายพันธุ์ต่อไปในรุ่นลูกหลาน ...” (Pongsakorn 2011, 91) เป็นการสถาปนามนุษย์เป็นผู้เฝ้าอุ้มธรรมชาติ ถลกกลับแนวคิดที่ว่าธรรมชาติคือผู้เฝ้ามนุษย์ ซึ่งเป็นความย้อนแย้งของแนวคิดธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสงวนพันธุ์ชาตินั้น เมื่อมองในมุมกลับ สามารถเห็นถึงความต้องการจัดการธรรมชาติและทำให้ธรรมชาติดำรงอยู่อย่างผืนดิสัย ดังที่ อับเลส (Abeles 1994, 542) ได้กล่าวไว้ในบทความ “*Is preservation inventing the past or creating the future?*” ว่า แท้จริงแล้วมนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์หนึ่ง เมื่อเทียบกับประวัติศาสตร์การถือกำเนิดของโลกที่มีมายาวนานแล้ว มนุษย์เป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ของประวัติศาสตร์ แต่ถึงกระนั้น กระแสของการพยายามสงวนและอนุรักษ์ธรรมชาติก็ยังเป็นที่สนใจของมนุษย์ ทั้งที่จริงแล้ว การอนุรักษ์เป็นการทำให้สรรพสิ่งหยุดนิ่ง (Static) อับเลส กล่าวอย่างน่าสนใจว่า เราอาจรู้อดีตและอาจทำนายอนาคตได้ แต่เราไม่สามารถไปหยุดนิ่งมันได้ ดังนั้นประเด็นเรื่องการพยายามปกครองธรรมชาติของชาวเมืองคชาปุระ จึงถูกทำให้เป็นมายาคติของการอนุรักษ์ แท้จริงแล้วการปกครองธรรมชาติจึงเหมือนกับการ “แช่แข็ง” สายพันธุ์ของธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นการทะนงในอำนาจของมนุษย์ในการจัดการธรรมชาติ

4.3 คชาปุระกับมายาคติของวิถีชีวิตแบบพอเพียง

การดำเนินชีวิตแบบพอเพียง สมถะ เป็นรูปแบบการใช้ชีวิตลักษณะสำคัญในดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ จากการศึกษาพบว่า นวนิยายได้นำเสนอการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายของชาวเมือง ฉากสำคัญที่แสดงถึงความไม่โลภในวัตถุมิค่าคือ การบอกเล่าถึงภูเข้อัญมณี “หนูไม่มีหรอกค่ะ เพชรพลอย อัญมณี ไม่รู้จะเอาไปทำไม คนที่นั่นก็ไม่มีใครสนใจเลยล่ะ...เพชรพลอยทับทิม มรกต บุษราคัม โกเมน มีอยู่เต็มภูเขาไปหมด ไม่เห็นคนที่นี่จะอยากได้...พวกคุณอยากได้หรือคะ” (Pongsakorn 2011, 101)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้ชาวเมืองที่เป็นชนชั้นสามัญชนไม่โลภ มีความพอเพียง แต่เมื่อพิจารณาชนชั้นผู้นำกลับพบการแก่งแย่งคือ การชิงตำแหน่งราชบัลลังก์ การแข่งขันหาช้างอุบลมาลี เพื่อจะได้มาซึ่งตำแหน่งใหญ่โต ทำให้เกิดการตั้งคำถามกับความพอเพียง จะเห็นได้ว่า นวนิยายได้นำเสนอความไม่โลภของชาวเมืองผ่านฉากสำคัญคือ ฉากที่ชาวเมืองเห็นอัญมณีเป็นเพียงกรวด ต่างจากเอ็ดเวิร์ด ตัวละครจากโลกปัจจุบันที่ต้องการอัญมณีเพื่อความร่ำรวยของตน อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นนี้เป็นมายาคติของความพอเพียง นั่นคือ ฉากดังกล่าวเป็นมายาคติเพื่อให้เห็นว่าชาวคชาปุระไม่โลภและมีความพอใจในสิ่งที่ตนมี

อยู่ แนวคิดของชาวคชาปุระถูกทำให้เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง แต่เมื่อพิจารณาเหตุการณ์อื่น ๆ ความโลภของชาวเมืองยังคงปรากฏอยู่ ผ่านการต้องการจัดการธรรมชาติและต้องการยกระดับศักดิ์

ในภาพรวมของการศึกษาแสดงให้เห็นว่า คชาปุระเป็นพื้นที่ที่ทำให้ต้องกลับมาทบทวนเกี่ยวกับกรอบคิดเรื่องสังคม อุดมคติเชิงนิเวศ จากการพิจารณาลักษณะความเป็นอุดมคติเชิงนิเวศพบว่า ความเป็นอุดมคติเชิงนิเวศใน 3 ลักษณะตามแนวคิดคือ ธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ความพอเพียง และการเติมเต็มนั้น สามารถกล่าวได้ดังนี้ ลักษณะธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ในเมืองคชาปุระ พบว่า บทบาทของธรรมชาติในพื้นที่นั้น มีการอนุรักษ์เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ มีการนำธรรมชาติมาใช้ และยังคงใช้นุรักษ์ปกครองและดูแลธรรมชาติ ทำให้เกิดมายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลางประเด็นที่สอง ความพอเพียง ชาวเมืองคชาปุระแสดงให้เห็นถึงความไม่เอาเปรียบธรรมชาติ แต่เมื่อพิจารณาพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ และด้านการเติมเต็มความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมนุษย์กับธรรมชาติพบว่า คชาปุระยังคงแยกมนุษย์กับธรรมชาติออกจากกัน ดังนั้นพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศในนวนิยายเรื่อง “คชาปุระ-นครโอโยรา” นำไปสู่ความจริงเรื่องของการเมือง เรื่องอำนาจ พื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศมีความเป็นการเมืองและมายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ธรรมชาติถูกสถาปนาให้ยิ่งใหญ่และมีศักดิ์ศรี เท้าเทียมมนุษย์เพื่อรับใช้นุรักษ์นั่นเอง เมื่อพิจารณาแล้วทำให้เห็นถึงความย้อนแย้งและยกย่องในความเป็นเมืองอุดมคติ

นอกจากนั้น ธรรมชาติในคชาปุระมีการครอบงำ อำนาจ และความเป็นอุดมคติ ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นการเมือง ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Chairat 2013, 33-34) สรุปความว่า ความเป็นการเมืองหมายถึง ความสามารถในการตั้งคำถามโต้แย้ง และท้าทายกฎระเบียบที่ดำรงอยู่ และทำหน้าที่แบ่งแยกการรับรู้ของคนในสังคม ความสามารถในการแสดงความคิดเห็นด้วยกับสิ่งที่ดำรงอยู่นี้เองที่เรียกว่าความเป็นการเมือง ดังนั้น ความเป็นการเมืองจึงเป็นพื้นที่ที่ยังหาข้อยุติไม่ได้ เปิดให้มีการโต้แย้ง ถกเถียงและตั้งคำถาม

เมื่อพุ่งประเด็นไปที่ความเป็นการเมืองเรื่องอุดมคตินั้น ทำให้พบว่า ความเป็นอุดมคติของคชาปุระสมควรกับการตั้งคำถามว่า “อุดมคตินั้นเป็นไปเพื่อใคร” และเมื่อพิจารณาระบบการปกครองพบว่า เป็นไปในระบอบราชาธิปไตย มนุษย์ยังคงปกครองมนุษย์และยังรวมไปถึงการจัดการธรรมชาติด้วย จากการศึกษาทำให้พบว่า การสถาปนาธรรมชาติให้มีศักดิ์ศรี เท้าเทียมมนุษย์ อีกทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการประกอบสร้างความหมายว่า เมืองคชาปุระ คือเรือโนอาห์ สามารถตีความได้ว่า มนุษย์ได้สถาปนาตนเองเป็นพระเจ้า ในด้านของการเป็นผู้สร้างโลก เมื่อถึงวันสิ้นโลกจากเหตุการณ์น้ำท่วมโลก เป็นการตอกย้ำแนวคิดมนุษย์เป็นใหญ่ที่สามารถจัดการธรรมชาติได้ ศักดิ์และสิทธิของธรรมชาติที่มนุษย์ได้ตั้งขึ้นมาให้เท้าเทียมตนเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนความยิ่งใหญ่ของมนุษย์

จากการศึกษาพบว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเมืองคชาปุระ ซึ่งเป็นดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ ถูกจัดสรร/คัดเลือกเป็นธรรมชาติที่ได้รับการคัดสรรมาแล้วว่าดี และเมื่อวิเคราะห์การนำข้างมาตั้งเป็นชื่อเมืองและชูประเด็นเรื่องข้างให้ยิ่งใหญ่ขึ้น มีความเป็นระบอบราชาธิปไตยและการเมืองของธรรมชาติ นอกจากนั้นสิ่งที่น่าสนใจคือ มายาคติของการให้สิทธิธรรมชาติเท้าเทียมมนุษย์และการแฝงเร้นความหมายของมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ผ่านถ้อยคำที่แสดงถึงการเชิดชูธรรมชาติ “พวกเราเกิดและเติบโตมาด้วยกัน เราอยู่ร่วมกันโดยสันติ ข้างที่มีศักดิ์และสิทธิ์เทียบเท่ามนุษย์ทุกประการ” (Pongsakorn 2011, 25) แต่เมื่อพิจารณาผ่านภาษาจะเห็นว่า มีการยกศักดิ์และสิทธิ์ของสัตว์มาเทียบเคียงกับมนุษย์ จึงได้ซ่อนนัยมนุษย์เป็นศูนย์กลางไว้อย่างแนบเนียน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ชาวคชาปุระเป็นผู้ครอบครอง จัดการ และปกครองธรรมชาติ โดยการสถาปนาตนเองให้เป็นพระเจ้า และมนุษย์เป็นผู้จัดวางความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติ

หากพิจารณานิยามของธรรมชาติเป็นศูนย์กลางและมนุษย์เป็นศูนย์กลางแล้วพบว่า สองมุมมองดังกล่าวเป็นมุมที่ต่างขั้ว แต่ในนวนิยายเรื่องนี้พบว่า กรอบคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางถูกนำเสนอผ่านมุมมองแบบมายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

5. คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้เป็นอื่น

คชาปุระ เป็นพื้นที่ที่ตัดขาดจากโลกภายนอกอย่างสิ้นเชิง จากการศึกษาพบว่า เมืองคชาปุระถูกนำเสนอให้มีความเป็นอื่นจากโลกภายนอก โดยมีประเด็นที่น่าสนใจได้แก่ คชาปุระถูกทำให้เป็นอื่นโดยการทำให้เป็นพื้นที่พิเศษ และการทำให้เป็นอื่นโดยการเทียบเคียงกับพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศในมิติปัจจุบัน

5.1 การทำให้เป็นอื่นโดยการนิยามคชาปุระในฐานะพื้นที่พิเศษ

ฟูโกต์ (Foucault อ้างถึงใน Thanya 2013, 171) กล่าวถึงเรื่องพื้นที่ว่า พื้นที่มีลักษณะสำคัญ 3 แบบ ได้แก่ พื้นที่จริง (Real Space) พื้นที่ในอุดมคติ (Utopia) และพื้นที่พิเศษ (Heterotopia) พื้นที่จริงเป็นพื้นที่ที่มนุษย์อยู่อาศัยตามปกติในชีวิตประจำวัน พื้นที่อุดมคติเป็นพื้นที่ที่ไม่มีจริง แต่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่จริงในสังคม ได้รับการนำเสนอในรูปแบบของสังคมที่สมบูรณ์แบบ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของพื้นที่ที่ไม่เป็นจริง พื้นที่พิเศษมีความน่าสนใจคือ เป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างพื้นที่อุดมคติและพื้นที่จริง มีความลักลั่นระหว่างสองพื้นที่ดังกล่าว มีทั้งส่วนของพื้นที่จริงและพื้นที่ที่สังคมสร้างขึ้นมา เราอาจมองว่าพื้นที่พิเศษมีตัวตน เป็นทั้งพื้นที่จริงทางภูมิศาสตร์และพื้นที่ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมา บทบาทของพื้นที่พิเศษคือการสร้างภาพลวงตาให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่ “เป็นอื่น” แต่การสร้างพื้นที่ลวงตานี้จะเปิดเผยให้เห็นพื้นที่จริงทั้งหลาย ฟูโกต์ได้ยกตัวอย่างว่า พื้นที่พิเศษมีมาตั้งแต่อดีตแต่ถูกละเลยจากคนในสังคม เช่น ป่าช้า คุก โรงละคร เป็นต้น พื้นที่พิเศษให้ความรู้สึกว่าโดดเดี่ยว แยก แยก บางครั้งคล้ายกับเป็นพื้นที่ของการถูกละเลยหรือถูกปกปิดซ่อนเร้น หรือบางครั้งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่พิเศษแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ พื้นที่ของผู้ที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤติในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิตและพื้นที่พิเศษสำหรับผู้เบี่ยงเบนมาตรฐานของสังคม สำหรับรูปแบบแรก พื้นที่ของผู้ที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤติในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต ฟูโกต์ยกตัวอย่างว่า เช่น พื้นที่สำหรับผู้หญิงมีประจำเดือน หรือพื้นที่ในการฝึกค่ายทหาร ด้านพื้นที่พิเศษสำหรับผู้เบี่ยงเบนมาตรฐานของสังคม เป็นพื้นที่ของผู้ที่ถูกสังคมมองว่าผิดปกติ กระทำผิด ถูกสังคมผลักให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว มีความลึกลับ

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (Chairat 2011, 200-204) ได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดพื้นที่พิเศษของฟูโกต์ว่า มีลักษณะสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ 1) พื้นที่พิเศษมีอยู่ในทุกสังคม เป็นพื้นที่ที่จำกัดให้เฉพาะกลุ่มคนเท่านั้น เช่น คนที่เผชิญภาวะวิกฤติ เป็นสถานที่ที่ถูกกำหนดเพื่อกิจกรรมบางประการ 2) พื้นที่พิเศษของแต่ละสังคมสามารถสร้างและกำหนดบทบาทให้กับพื้นที่ได้แตกต่างกันไป นั่นคือ ชุดความหมายของพื้นที่พิเศษมีการเลื่อนไหลได้ตลอดเวลา 3) พื้นที่พิเศษ สามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่แบบอื่นในสังคมได้แม้ว่าจะขัดแย้งกันก็ตาม ในขณะที่พื้นที่พิเศษต่างก็มีพื้นที่เฉพาะของตัวเอง 4) พื้นที่พิเศษไม่ผูกพันกับเวลา กล่าวคือไม่มีอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต ที่แน่นอน แต่มีระบบเวลาเป็นของตัวเอง 5) พื้นที่พิเศษเป็นพื้นที่แบบระบบปิดและระบบเปิดในเวลาเดียวกัน คือไม่ใช่สถานที่ที่ใครจะเข้าไปได้แต่ไม่ได้ปิดเสียทีเดียว การจะเข้าสู่พื้นที่พิเศษต้องได้รับอนุญาตเสียก่อน 6) พื้นที่พิเศษทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่อื่น ๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน ฟูโกต์สรุปว่า เราควรมองพื้นที่พิเศษในฐานะประดิษฐกรรมทางสังคม

จากข้อเสนอที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อนำเอาแนวคิดเรื่องพื้นที่พิเศษของฟูโกต์มาอธิบายทำให้เกิดข้อค้นพบว่า พื้นที่คชาปุระสามารถมองในฐานะพื้นที่พิเศษได้อย่างน่าสนใจดังนี้

ประการแรก คชาปุระเป็นพื้นที่ที่ถูกสงวนไว้เฉพาะกลุ่มคนที่มีวัตรพิเศษสี่ประการ ได้แก่ อุบลมาลี ภูษรวาริ มณีนาคสวาท และอากาศไอยรา และสามารถฝ่าฟันอุปสรรคก่อนเข้าถึงตัวเมืองได้เท่านั้น และที่น่าสนใจคือ ผู้ที่สามารถก้าวข้ามพื้นที่ปกติมายังเมืองคชาปุระได้นั้นต่างก็ได้ล่วงละเมิดกรอบความตายมาได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าคชาปุระเป็นพื้นที่พิเศษที่กั้นไว้เฉพาะผู้ที่มีภาวะเบี่ยงเบนจากกฎธรรมชาติคือสามารถก้าวผ่านความตายมาได้เท่านั้น

ประการที่สอง เมืองคชาปุระถูกนิยามความหมายโดยคนนอกแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา ในช่วงก่อนเดินทางเข้าสู่เมือง คณะสำรวจที่กำลังสืบหาวิธีเดินทางนั้นนิยามเมืองคชาปุระเป็นดินแดนลึกลับ ทำทายให้ค้นหาว่ามีจริงหรือไม่ เมื่อได้เข้ามาสู่เมือง สำรวจรอบ ๆ เมืองและพบปะผู้คนในเมืองแล้ว ตลอดจนได้ดำเนินชีวิตในเมืองคชาปุระประมาณสามเดือน คณะเดินทางก็ได้นิยามเมืองคชาปุระในฐานะเมืองที่มีอยู่จริงในโลกใบนี้ เพียงแต่เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ไม่สามารถค้นหาและระบุได้ว่าอยู่ตำแหน่งใด และเมื่อคณะสำรวจกลับสู่มิติปัจจุบัน คชาปุระกลับถูกนิยามว่าเป็นเมืองในจินตได้สำนึก ปรากฏในความฝัน และไม่สามารถพิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ว่ามีจริง มีการนำเสนอตอนจบให้เรื่องราวที่ตัวละครพบในคชาปุระเป็นเพียงความฝันและเป็นเหตุการณ์ที่อยู่ในจินตได้สำนึก “บางครั้งฉันฝันถึงเมืองแห่งหนึ่งนะคะ เป็นเมืองที่สวยงามและสงบสุขมาก” (Pongsakorn 2011, 393) และการลืมนเรื่องราวที่เกิดขึ้นในคชาปุระยังถูกอธิบายด้วยศัพท์ทางการแพทย์ “สุดท้ายหมอเลยสรุปว่าทุกคนตกอยู่ในสภาวะ Post Traumatic Amnesia ความทรงจำบางส่วนสูญหายหลังจากได้รับอุบัติเหตุอย่างรุนแรง” (Pongsakorn 2011, 390)

ประการที่สาม คชาปุระมีลักษณะเป็นพื้นที่พิเศษที่ทั้งเป็นพื้นที่ที่ปิดกั้นคนภายนอกเข้าและอนุญาตให้คนภายนอกเข้าได้ หากแต่ต้องบรรลู่เงื่อนไขที่กำหนด ในที่นี้คือผู้ที่เข้ามาในเมืองคชาปุระต้องมีวัตถุประสงค์อย่างเพื่อใช้เป็นเข็มทิศนำทาง และเพื่อต่อสู้กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ทำหน้าที่เป็นปราการป้องกันไม่ให้คนภายนอกเข้าสู่เมืองคชาปุระ เมื่อผู้เดินทางบรรลู่เงื่อนไขก็จะสามารถเข้าสู่เมืองได้อย่างปลอดภัย

5.2 การทำให้เป็นอื่นโดยการเทียบเคียงกับพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศในมิติปัจจุบัน

คชาปุระมีการกำหนดกฎของเมืองไม่ให้คนภายนอกออกไปได้ ในตอนท้าย เมื่ออัยย์และคามินต้องออกจากเมือง อัยยชาตรีได้กล่าวว่า ให้เลือกระหว่างการต้องขังตัวเองอยู่ในเมืองนี้และการออกจากเมืองนี้แต่จำอะไรไม่ได้ “หากจะกลับไปสู่โลกที่ท่านจากมา จงเลือกดื่มของเหลวสีฟ้า ซึ่งจะทำให้พวกท่านลืมนเรื่องราวทั้งหมดของคชาปุระ หากตัดสินใจจะอยู่ที่นี้ พวกท่านจะต้องดื่มของเหลวสีแดง เพื่อให้ลืมนเรื่องราวของโลกที่ท่านจากมา และกลายเป็นชาวคชาปุระโดยสมบูรณ์” (Pongsakorn 2011, 386) การเลือกและการดำรงชีวิตอยู่ในโลกใดโลกหนึ่งดำเนินไปภายใต้การ “ดื่ม” ของเหลวสองสี ดังนั้นโลกทั้งสองจึงตัดขาดออกจากกันอย่างชัดเจน ประเด็นนี้อาจมองได้ว่า ของเหลวที่เจ้าหญิงอัยยชาตรีให้อัยย์และคามินดื่มอยู่ในฐานะของไวน์ เมื่อยกคำกล่าวของบาร์ตส์ (Barthes 2011, 63) ที่เสนอว่า ไวน์มีอำนาจในการพลิกสถานการณ์ให้กลับตาลปัตรสามารถทำให้คุณสมบัตินบางประการตรงข้ามกับที่เคยมี ยังเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่าโลกคชาปุระและโลกสามัญ เป็นโลกที่อยู่ตรงข้ามกัน

จากตัวบททำให้เห็นการตอกย้ำความเป็นพื้นที่ปิดของดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ และตอกย้ำถึงการไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ระหว่างพื้นที่ปัจจุบันและพื้นที่คชาปุระ การนำเสนอดังกล่าว นอกจากเป็นการตอกย้ำความไม่มีอยู่จริงแล้วยังเป็นการชูอำนาจมนุษย์ว่า ถึงแม้ไม่มีดินแดนต้นแบบ มนุษย์ก็สามารถสร้างพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศได้ นั่นคือโรงเรียนอนุบาลโอโยรา ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญที่ควรนำมาพิจารณานั้นคือ อัยย์ได้ก่อตั้งโรงเรียนสีเขียวแห่งนี้ขึ้น และมีโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งมีผลเชิงประจักษ์ในระดับหนึ่ง “สมควรได้รับรางวัลโรงเรียนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง” (Pongsakorn 2014, 73) และอาจมองได้ว่า โรงเรียนและบ้านของอัยย์นั้นถือเป็นพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศในอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นแสดงให้เห็นว่าอัยย์ ซึ่งเป็นตัวแทนของคนในโลกแห่งความจริงพยายามจะสร้างพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศขึ้นมาโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาองค์ความรู้จากเมืองคชาปุระ ตัวบทต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่า เมืองอุดมคติเชิงนิเวศสามารถเกิดขึ้นมาได้จากคนในโลกปัจจุบัน

เขาเลียบเลาะไปไต่ร่มเงาของต้นไม้ใหญ่ เดินทอดน่องอย่างไม่เร่งร้อนไปตามทางเดินโรยกรวดเม็ดเล็ก ๆ สีนํ้าตาลอมดำ ท่ามกลางเด็กนักเรียนชายหญิงในชุดเครื่องแบบนักเรียนอนุบาล เสื้อสีขาว กางเกงกระโปรงสีเขียวย่อมน ถ้าหากสายตาของเขาไม่ผิตเพี้ยนไปแล้วละก็ ตัดเย็บขึ้นมาจากผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ แทนที่จะเป็นผ้าที่ทอขึ้นจากใยสังเคราะห์

คามินยังสังเกตอีกว่าหนูน้อยทุกคนหิ้วกระเป๋าผ้าสีเขียวยาวไป ปกติกระเป๋าหนูน้อยสีนํ้าตาลซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของโรงเรียนอนุบาลไอยรา แทนที่จะเป็นเป้พลาสติกสีสวย ๆ หรือกระเป๋าหนังราคาแพงอย่างที่เด็กอื่น ๆ กำลังนิยมกัน... ครั้นพอได้มาเห็นตัวอาคารเรียน คามินยิ่งทึ่งหนักกว่าเก่า เพราะบนหลังคาอาคารสองชั้นเตี้ย ๆ ที่ปลูกยาวไปตามขอบสนามหญ้าที่กว้างใหญ่นั้น มีแผงเซลล์สีนํ้าตาลเข้มกรุอยู่เป็นระยะ... ภายในโรงเรียนอนุบาลไอยราจะไม่มีเสาไฟฟ้าแม้แต่ต้นเดียว... (Pongsakorn 2014, 72-73)

บ้านและโรงเรียนของอัยย์มีคุณสมบัติที่สามารถเทียบเคียงได้กับความเป็นอุดมคติเชิงนิเวศ อัยย์ได้สร้างพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ/เป็นมิตรกับธรรมชาติ เช่นตัวบทได้นำเสนอถึงการก่อสร้างโรงเรียนที่พยายามไม่โค่นต้นไม้เพื่อปลูกสร้างอาคาร

ต้นไม้ทุกต้นในโรงเรียนเป็นต้นไม้เก่าที่มีอยู่แล้วในที่ดินแปลงนี้ ไม่ได้ซื้อมาปลูกใหม่เหมือนกับที่หลายโรงเรียนนิยมทำกัน

ในระหว่างการก่อสร้างอาคาร พ่อของหล่อนสั่งห้ามเด็ดขาดไม่ให้คนงานโค่นต้นไม้เหล่านั้นทิ้ง ถ้าจะมีการตัดต้นไม้ใหญ่สักต้นภายในโรงเรียน จะต้องมีเหตุผลมากพอและจะต้องเกิดประโยชน์คุ้มค่า พอ ดร.เศวตจึงจะอนุญาตให้ตัดได้ ด้วยเหตุนี้อนุบาลไอยราจึงร่มครึ้ม มีสายลมเย็นพัดผ่าน บรรยากาศสงบสบายราวกับไม่ได้อยู่กลางเมืองกรุง (Pongsakorn 2014, 87)

ข้อสังเกตคือ พฤติกรรมของอัยย์และบิดาและคุณสมบัติของโรงเรียนอนุบาลไอยรามีความคล้ายคลึงกับคุณสมบัติของเมืองคชาปุระเมื่อพิจารณาเพิ่มเติมจากชื่อเรื่อง “คชาปุระ-นครไอยรา” พบว่า ชื่อเมืองสอดคล้องกับชื่อโรงเรียนของอัยย์ คือ “อนุบาลไอยรา” ดังนั้นอาจมองได้อีกมุมหนึ่ง ว่าโรงเรียนและบ้านของอัยย์ เป็นเมืองแห่งช้างและการอนุรักษ์ธรรมชาติ เมื่อนำมิตติดังกล่าวมาพิจารณาสามารถมองได้ว่า แท้จริงแล้วดินแดนคชาปุระอาจไม่มีความสำคัญมากนักกับตัวละคร และการทำให้ตัวละครลิ้มและจดจำได้รางเลือนนั้น เป็นการสลายความสำคัญของดินแดนคชาปุระ หรือการสลายความสำคัญของดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศในพื้นที่เหนือจริง ประเด็นนี้อาจเป็นการส่งสารว่า ดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศสามารถได้รับการยอมรับในเชิงประจักษ์ได้ก็ต่อเมื่อดำรงอยู่ในมิติเวลา/มิติสถานที่ที่คนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ หรือวาทกรรมวิทยาศาสตร์อธิบายได้นั้นเอง อาจมองได้ว่า มีการนำเสนอเมืองคชาปุระเพื่อเทียบเคียงกับโลกปัจจุบัน เพื่อให้เห็นความเป็นอื่นและตอกย้ำมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

เมื่อพิจารณาถึงลำดับขั้นการนำเสนอพื้นที่แห่งการอนุรักษ์ธรรมชาติทั้ง 2 พื้นที่ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลไอยราและเมืองคชาปุระแล้ว มีการนำเสนอโรงเรียนอนุบาลไอยราในนวนิยายเรื่อง “คชาปุระ” ซึ่งเป็นภาคแรก ส่วนสภาพเมืองคชาปุระนำเสนออยู่ในนวนิยายเล่มที่สองคือ “นครไอยรา” ดังนั้นจึงอาจมองได้ว่า ประเด็นนี้เป็นการนำเสนอเมืองอุดมคติเชิงนิเวศในโลกปัจจุบันก่อนเพื่อให้แสดงให้เห็นว่า เมืองอุดมคติในโลกแห่งความจริงนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ตลอดจนจบเรื่องราวภาคสอง ต่าง

จากเมืองคชาปุระที่เป็นเมืองที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ว่ามีจริงนั้น ดำรงอยู่เพียงชั่วขณะก่อนจะพร่าเลือนไปจากความทรงจำของผู้มาเยือน

ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้เมืองคชาปุระจะเป็นเพียงพื้นที่ในจินตนาการที่ตัวละครในโลกสามัญและถูกทำให้เป็นพื้นที่ที่ไม่มีอยู่จริง หากแต่การวิเคราะห์เมืองคชาปุระในด้านมายาคติ ได้สนับสนุนความเป็นพื้นที่อื่นของคชาปุระ กล่าวคือ พฤติกรรมของคนในเมืองคชาปุระที่ล้นแล้วแต่แสดงให้เห็นการขีดข่วนธรรมชาติ ซึ่งมายาคติดังกล่าวไม่ว่าจะนำเสนอผ่านฉากใด ๆ ก็ตาม เช่น การใช้ช้างมงคลเป็นภาพแทนของกษัตริย์และความบริสุทธิ์ หรือการพยายามอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อชี้ให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ในการโอบอุ้มสายพันธุ์ธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นการเผยให้เห็นว่า ดินแดนที่นำเสนอระบอบมนุษย์เป็นศูนย์กลางผ่านมายาคติธรรมชาติเป็นศูนย์กลางนั้น เป็นเพียงเรื่องในจินตนาการเท่านั้น แท้จริงแล้วมนุษย์อาจไม่มีความสามารถหรืออำนาจพอที่จะปกป้องธรรมชาติ หรือนำธรรมชาติมาเชิดชูความสูงส่งของตน พื้นที่ที่นำเสนอระบอบคิดการยกย่องความเป็นมนุษย์ผ่านการทำให้ธรรมชาติ (ดูเหมือน) เป็นใหญ่ จึงมีความเป็นอื่น และเมื่อเทียบเคียงกับโรงเรียนอนุบาลไอยราแล้วเห็นได้ว่า หากมนุษย์ต้องการสร้างพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศ ก็ทำได้เพียงแค่พื้นที่เล็ก ๆ เช่นภายในโรงเรียนและบริเวณบ้านของตนเท่านั้น และในโลกความเป็นจริงมนุษย์ไม่สามารถสร้างมายาคติเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลางเพื่อยกย่องเชิดชูอำนาจของมนุษย์ได้

แม้คชาปุระจะถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่ที่เป็นอื่น แต่ก็ยังเป็นแบบทั้งรักทั้งเกลียด (Love-Hate Relationship) เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการโหยหาอดีตหรือการถวิลหาสิ่งที่หายไป แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่เคยมีอยู่ในอดีต เช่น ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อย่างไรก็ตามแม้จะโหยหาแต่การที่ทงศกรเสนอให้เมืองคชาปุระเป็นเพียงเมืองในจินตนาการก็แสดงให้เห็นว่า ลึก ๆ แล้ว คนในสังคมสมัยใหม่ก็ไม่ได้ปรารถนาการกลับไปใช้ชีวิตแบบใกล้ชิดธรรมชาติและห่างไกลจากเทคโนโลยี ดังที่ในตอนจบตัวละครทุกตัวต่างเลือกที่จะกลับคืนสู่โลกสามัญ

โดยสรุปแล้ว คชาปุระถูกทำให้เป็นพื้นที่อื่นผ่านการมีเฉพาะประชากรที่ถูกคัดเลือกเท่านั้น บุคคลภายนอกสามารถอาศัยอยู่ได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง นอกจากนั้น ยังสามารถอธิบายสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของคชาปุระได้ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ที่เสมือนมีจริง คชาปุระมีความน่าสนใจคือ สภาพแวดล้อมของเมืองถูกทำให้กลายเป็นความแปลกแยก/เป็นภาพกึ่งจริงกึ่งฝัน และมีความน่าตื่นตาตื่นใจของคณะเดินทาง หรือมี “ความเป็นอื่น” ที่ดูมหัศจรรย์และมีความเป็นจินตนิมิตนั่นเอง ขณะเดียวกันความเป็นอื่นนี้เองกลับเปิดเผยให้เห็นมายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง

6. สรุป

นวนิยายเรื่อง “คชาปุระ” และ “นครไอยรา” นำเสนอถึงพื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศผ่านเมืองคชาปุระ ซึ่งเป็นฉากที่สำคัญในเรื่อง หากอ่านในระดับผิวเผินอาจมองได้ว่า เมืองคชาปุระเป็นเมืองในอุดมคติของผู้ที่ต้องการรักษาสภาพของโลกของเราอยู่ในช่วงวิกฤติจากน้ำมือของมนุษย์โลก อีกทั้งยังเป็นเมืองที่เป็นเสมือนที่พึ่งสุดท้ายในการดำรงรักษาสายพันธุ์ของธรรมชาติ ทั้งพืชและสัตว์ วิถีชีวิตของชาวเมืองคชาปุระมีลักษณะที่เรียบง่าย กล่าวได้ว่าเป็นมิตรต่อธรรมชาติ มีการยกย่องเชิดชูธรรมชาติขึ้นมาเทียบเท่ากับมนุษย์ คุณลักษณะที่กล่าวมานี้ตัวบทนำเสนอให้เห็นว่า เป็นหนทางที่นำไปสู่การปรองดองธรรมชาติและยื้อชีวิตของธรรมชาติ แต่เมื่อพิจารณาในอีกมุมหนึ่ง พื้นที่คชาปุระกลับอุดมไปด้วยสัญญาณ วัชกรรม และอุดมการณ์ต่าง ๆ หลายประการ

พื้นที่คชาปุระสามารถถอดรหัสออกมาได้ 3 ประเด็น ได้แก่ คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้บริสุทธิ์ คชาปุระในฐานะพื้นที่มายาคติของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง คชาปุระในฐานะพื้นที่ที่ถูกทำให้เป็นอื่น จากการศึกษาพบว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเมืองคชาปุระ ซึ่งเป็นดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ ถูกจัดสรร/คัดเลือก เป็นธรรมชาติที่ถูกคัดสรรมาแล้วว่าเหมาะสม และเมื่อวิเคราะห์การนำช้างมาตั้งเป็นชื่อเมืองและชูประเด็นเรื่องช้างให้ยิ่งใหญ่ขึ้นนั้นมีความเป็นระบอบราชาธิปไตยและการเมืองของธรรมชาติ

การนำแนวคิดการวิจารณ์เชิงนิเวศมาใช้ในการศึกษาพื้นที่คชาปุระทำให้ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับมายาคติเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลางผ่านการนำเสนอพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติในฐานะสิ่งมีชีวิตที่เท่าเทียมกับมนุษย์ โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การทำให้เป็นพื้นที่บริสุทธิ์ การทำให้ศักดิ์สิทธิ์ หรือการนำเสนอวิถีชีวิตที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่ากระบวนการทำให้พื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศเป็นพื้นที่ของธรรมชาติเป็นใหญ่เท่าเทียมมนุษย์นั้น ได้เป็นการผลิตซ้ำแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางด้วยวิธีที่เคลือบแฝงอำนาจมนุษย์ไว้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเมืองคชาปุระเป็นการนำเสนอการผลิตซ้ำแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางผ่านการทำให้ธรรมชาติดูเหมือนมีความยิ่งใหญ่เทียบเท่ามนุษย์ และก่อให้เกิดการตั้งคำถามกับความเป็นอุดมคติ ดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศที่มีลักษณะเป็นจินตนิมิตนั้น ได้ซ่อนชุดความจริงเกี่ยวกับมนุษย์เป็นใหญ่ ความเป็นจินตนิมิตในลักษณะนี้จึงเป็นการถลกกลับเรื่องธรรมชาติเป็นศูนย์กลางที่นำเสนอในดินแดนอุดมคติเชิงนิเวศ และทำให้เห็นว่ามีความเป็นมายาคติในด้านที่พยายามทำให้ธรรมชาติเหมือนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมมนุษย์ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พื้นที่อุดมคติเชิงนิเวศนำไปสู่การประกอบสร้างความจริงเรื่องมนุษย์เป็นศูนย์กลางผ่านมายาคติของการเชิดชูธรรมชาติ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- Barthes, Roland บาร์ตส์, โรลันด์. 2011. *Mayakhati* มายาคติ [Mythologies]. Translated by Wanpimon Angkasirisap วรณพิมล อังคศิริสรพ. Bangkok: Kobfai.
- Chairat Charoensin-o-larn ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2011. *Watakam Kan Phattana* วาทกรรมการพัฒนา [Development Discourse]. Bangkok: Wiphasa.
- Chairat Charoensin-o-larn ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2013. *Phasa kub Kanmuang / Khwampen Kanmueang* ภาษากับการเมือง / ความเป็นการเมือง [Language and Politics/The Political] (2nd ed.). Bangkok: Wiphasa.
- Konggrit Triwong & Thanaphat Dechphawoottikoon คงฤช ไตรวงศ์ และธนภาส เดชพาวุฒิกุล (eds). 2016. *Khwam Wang kub Chintanakan thang Manutsat* ความหวังกับจินตนาการทางมนุษยศาสตร์ [Hope and Imagination of Humanities]. Bangkok: Siam Paritat.
- La-ia Visuddhibedya ละเอียด วิสุทธิแพทย์. 1979. “Chang nai Wannakadee Sansakrit lae Wannakadee Pali” ช้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี [Elephant in Sanskrit and Pali Literatures]. Master thesis, Chulalongkorn University.
- More, Thomas มอร์, ทอมัส. 1983. *Utopia* ยูโทเปีย [Utopia]. Translated by Sombat Juntawong สมบัติ จันทวงศ์. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.

- Paritta Chaleampao Koanantakoon ปรีติตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. 2003. *Jaomae Khunpu Changsaw Changphon lea Rueang Auenauen waduay Phiteekam lae Nattakam* เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างซอ ช่างพ้อน และเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม [God Mather, Grandfather, Folklore Singer, Dancer and other Issue about the Rite and the Dramatic Work]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Pongsakorn พงศกร. 2011. *Nakhorn Aiyara* นครไอยรา [Elephant city V.2] (2nd ed.). Bangkok: Groove Publishing.
- Pongsakorn พงศกร. 2014. *Khacha Pura* คชาปุระ [Elephant city V.1] (3rd ed.). Bangkok: Groove Publishing.
- S. Phlanoi ส. พลายน้อย. 2009. *Sat Himmaphan* สัตว์หิมพานต์ [The Himmaphan Animals] (4th ed.). Bangkok: Pimkham.
- Satit Leelathawornchai สติติ ลีลาถาวรชัย. 2014. Muang Nimit khong M.R. Nimitmongkhol Nawarat: Khwamphun tueng Loke an Mai “Pradeaw Phea Pradeaw Phab” khong Nak Udomkati เมืองนิมิต ของ ม.ร.ว. นิมิตมงคล นวรัตน์: ความฝันถึงโลกอันไม่ “ประเดี้ยวเพื่อประเดี้ยวแพบ” ของนักอุดมคติ [Muang Nimit of M.R. Nimitmongkhol Nawarat: The Vision of an Idealist]. *Warasarn Sinlapasat* วารสารศิลปศาสตร์ [Journal of Liberal Arts]. 14 (1): 28-51.
- Sriruaen Kaewkangwan ศรีเรือน แก้วกังวาล. 2016. Bookkhalikkaphab lae Kan Wat บุคลิกภาพและการวัด [The Personality and the Assessment]. In *Jittawittaya Puae Kan Damrong Cheewit* จิตวิทยาเพื่อการดำรงชีวิต [Psychology for Living]. ed. Em-on Jarurangsee เอมอร จารุงรังสี. Bangkok: Sukhothai Thammathirat.
- Supisara Thiensawangchai ศุภิสรา เทียนสว่างชัย. 2017. Suanlangban: Kan Yeawya khong Tammachat lae Technology nai Tana Tua Rai ส่วนหลังบ้าน: การเยียวยาของธรรมชาติและเทคโนโลยีในฐานะตัวร้าย [Suanlangban: Healing of Nature with Technology as the Villain]. *Warasarn Manutsat* วารสารมนุษยศาสตร์ [Humanities Journal]. 24 (1): 274-301.
- Suradech Chotiudompant สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2016. *Thitsadee Wannakadee Wichan Tawantok nai Kritsatawat thi 20* ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20 [West Criticism Theory in 20th Century]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Thanya Sangkhaphanthanon ธัญญา สังขพันธานนท์. 2013. *Wannakam Wijan Cheang Niwet: Watakam Tummachat lae Singwaetlom nai Wannakam Thai* วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ: วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย [Ecocriticism: Discourse of Nature and Environments in Thai Literature]. Pathum Thani: Nakhorn.
- Thanya Sangkhaphanthanon ธัญญา สังขพันธานนท์. 2017. Chai Piang Deratchan: Sattawasuksa nai Mummong khong Kan Wichan Choeng Niwet ไข่เพียงครึ่งจาน: สัตว์ศึกษาในมุมมองของการวิจารณ์เชิงนิเวศ [Not only Brute: Animal Studies in Aspect of Ecocriticism]. In *Titsadee kub Kan Wichan Sinlapa: Tatsana Khong Nakwichakan Thai* ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะ: ทศนะของนักวิชาการไทย [Theory and Art Critic: Outlook of Thai Academician], ed. Ruanruathai Sutchanan รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 328-407. Pathum Thani: Nakhorn.

ภาษาต่างประเทศ

Abeles, Tom P. 1994. Is Preservation Inventing the Past or Creating the Future?. *Futures* 26(5): 542-548.

Buell, Lawrence. 2005. *The Future of Environmental Criticism*. New Jersey: Blackwell.

Buell, Lawrence, Heise, Ursula K., & Thornber, Karen. 2011. Literature and Environment. *Annu. Rev. Environ. Resource*. 36: 417-440.

Garforth, Lisa. 2006. Ideal Nature: Utopias of Landscape and Loss. *Spaces of Utopia*. 3: 5-26.

Glottfelty, Cheryl, & Fromn, Harold. (Eds.). 1996. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: University of Georgia Press.

Heise, Ursula K. 1997. Science and Ecocriticism. *The American Book Review* 18(5): 4.

Wild, Robert, & McLeod, Christopher. (eds.). 2008. *Sacred Natural Sites: Guideline for Protected Area Manager*. Gland, Switzerland: IUCN.